

SLOVENSKO VO VOJNE PROTI POĽSKU V ROKU 1939

IGOR B A K A

BAKA, I.: Slovakia in War against Poland in 1939. *Vojenská história*, 9, 3, 2005, pp 26 – 46, Bratislava. In this study the author tried to elaborate a broader view on Slovakia during its involvement in the aggression of Nazi German against Poland. He takes notes to preparations for war, attitudes of state and army representatives to the involvement of Slovakia in the war against Poland, the counter-Polish propaganda, intents of the German command to use the Slovak army, the combat deployment of the Slovak army, the situation in the rear area during the involvement of the Slovak army in the campaign against Poland, as well as foreign political consequences of the involvement of Slovakia in the war.

Military History. Slovakia. World War II. Involvement in Aggression against Poland.

Jedným z dôsledkov mníchovského diktátu bolo odstúpenie niekoľkých pohraničných slovenských obcí na Kysuciach, Spiši a Orave v prospech Poľska.¹ Slovensko-poľské vzťahy sa po tomto ultimatívnom presadení poľských požiadaviek výrazne naštřbili. Je pritom pomerne známe, že s predstaviteľmi Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLĽS), ktorí na Slovensku po vyhlásení autonómie 6. októbra 1938 v podstate ovládli politický priestor, udržiavala poľská diplomacia v predchádzajúcom období pomerne dobré vzťahy. Túto snahu treba chápať v súvislosti s celkovou koncepciou poľskej zahraničnej politiky zameranej na rozbitie Československa, okrem iného podporou autonomistických tendencií na Slovensku. Vynútené nároky vzbudili v celej spoločnosti veľké roztrpčenie. O to viac, že prišli v čase, keď sa Slovensko vinou Viedenskej arbitráže muselo zmieriť s veľkými územnými stratami v prospech Maďarska. Podlomilo sa aj silné polonofilstvo viacerých ľudákov na čele s Karolom Sidorom. O nápravu zhoršených vzťahov sa poľská diplomacia pokúšala ešte v čase autonómie, pričom sa nevzdala svojej pôvodnej snahy získať Slovensko do svojej záujmovej sféry. So znepokojením pritom sledovala nárast mocenského vplyvu nacistického Nemecka v tejto oblasti.²

14. marca 1939 vznikol samostatný Slovenský štát. Ten predstavoval vedľajší produkt agresívnej zahraničnej politiky nacistického Nemecka. Ani potom si však nemohla byť ľudácka vládna garnitúra istá svojím postavením. Na príčine bola pretrvávajúca hrozba delenia územia Slovenska medzi susedné štáty. Znepokojujúca bola najmä skutočnosť, že o Slovensku ako výmennom artikule (voči Poľsku) v tomto období reálne uvažoval aj jeho tvorca a protektor nacistické Nemecko. Zmenu postoja Berlína k Slovensku si vynútil až odmietavý postoj Poľska a potreba využiť jeho územie ako nástupný priestor nemeckej armády proti pripravovanému útoku

¹Podľa súdobej štatistiky bola celková rozloha tohto územia 221 km² a žilo tu 9 914 osôb. Podľa L. Deáka však išlo o územie s rozlohou 226 km² a 4 280 obyvateľmi. DEÁK, L.: Hra o Slovensko. Bratislava 1991, s. 212.

²K slovensko-poľským vzťahom v tomto období pozri: BATOWSKI, H.: Z poľsko-slovenských vzťahov v období rokov 1931 – 1939. In: Historické štúdie, roč. 15, Bratislava 1970, s. 227-243; BARTLOVÁ, A.: Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1919 – 1938. In: Historický časopis, roč. 20, 1972, č. 3, s. 363-384; DEÁK, ref 1; ORLOF, E.: Dplomacia polska wobec sprawy slowackej w latach 1938 – 1939, Krakow 1980; SEGEŠ, D.: Vojensko-politické aktivity Karola Sidora od 14. marca do 1. septembra 1939 na pozadí slovensko-poľských vzťahov. In: Vojenská história, roč. 9, 2002, č. 1, s. 3-22; ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: Poľská otázka v slovenskej spoločnosti v rokoch 1938 – 1939. In: Historické štúdie, roč. 38, 1997, s. 59-80.

Vojenská história

na Poľsko.³ V tejto súvislosti sa zvýšil význam ochranného pásma, ktorého existencia bola zakotvená v ochrannej zmluve z 23. marca medzi Nemeckom a Slovenskom. Na tomto území mala nemecká strana právo zriaďovať a mať posádky v sile, ktorú bude považovať za nutnú.⁴

Tieto fakty determinovali ďalšie slovensko-poľské vzťahy, ktoré sa už aj napriek snahe samotného Poľska (ako jeden z prvých štátov uznalo Slovenský štát) nepodarilo stabilizovať. V týchto intenciách sa slovenskej vláde dávalo minimálne od konca júna 1939 najavo, že jej podpora zo strany ríše je podmienená plnením všetkých požiadaviek. Jej povinnosťou bolo zamedziť vzťahom s Poľskom, ktoré by sa priechli nemeckým záujmom, spolupracovať na poli vojenského spravodajstva a v boji proti poľskej špionáži, zosťriť stráženie hraníc, zabrániť náboru do čs. légii v Poľsku.⁵ Prípravy nemeckej armády na prepadnutie Poľska urýchlili rokovanie Berlína so Slovenskou republikou o určení štatútu tzv. ochranného pásma, ktoré malo byť od začiatku nástupným priestorom na útok proti Poľsku. Zmluvou o ochrannom pásme z 12. augusta 1939 sa slovenská strana na tomto území zriekla v prospech nemeckej brannej moci všetkých výsostných práv vlastnej armády.⁶

PRÍPRAVY NA VOJNU

Prípravy na vojnu v priestore ochrannej zóny začali Nemci už niekoľko mesiacov pred jej vypuknutím. Navonok ich odôvodňovali plnením záruk vyplývajúcich z ochrannej zmluvy z marca 1939. Už v máji 1939 predložili predstavitelia nemeckej vojenskej komisie (Deutsche Militär Kommission – DMK) žiadosť dobudovať komunikačnú sieť na Slovensku. Tieto otázky sa dohodli na porade v dňoch 12. – 13. júna v Bratislave.⁷ Podľa hlásenia ministerstva národnej obrany (MNO) sa koncentrácia nemeckých jednotiek na severozápade Slovenska začala už v júni 1939.⁸ Nemci tu budovali vojenské sklady, zákopy, protiletcké kryty, delostrelecké postavenia, opravovali cesty a mosty.⁹ Presun jednotiek určených priamo na útok proti Poľsku na Slovensko začal začiatkom augusta. Ako prvá sa v dňoch 3. – 11. 8. na Slovensko presúvala 7. pešia divízia. V polovici mesiaca k nej pribudla aj 4. ľahká divízia.¹⁰ Tieto dve divízie podliehali XVIII. armádnemu zboru 14. armády.¹¹

³Známe sú čiastočne politické aspekty účasti Slovenska na vojne: BAKA, I.: K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu Slovenského štátu v súvislosti s vojnou proti Poľsku. In: Vojenská história, roč. 5, 2001, č. 4, s. 34-52; Tenže: Slovensko ako nástupný priestor vo vojne proti Poľsku. In: Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. 10. 2002 (zostavili M. Štefánský a I. Purdek). Bratislava 2003, s. 127-143; HRNKO, A.: Rokovanie o ochrannom pásme a vťahnutie ľudácko-fašistického slovenského štátu do vojny proti Poľsku. In: Zborník Múzea SNP, 12, Banská Bystrica 1987, s. 39-55; Tenže: Príčiny a spoločenskopolitické dôsledky účasti slovenského štátu vo vojne proti Poľsku roku 1939. In: Historický časopis, roč. XXXI, 1983, č. 3, s. 394-414; HUBENÁK, L.: Politika nemeckej ochrannej zóny na Slovensku roku 1939. In: Sborník archivních prací, roč. 17, 1967, č. 2, s. 318-409; SUŠKO, L.: Zapojovanie Tisovho fašistického režimu do agresívnych plánov nacistického Nemecka v rokoch 1939 – 1940. In: Sešity příspěvků k sociálně politické a historické problematice vojenství a armády, roč. 6, 1977, č. 4-5, s. 161-186; Na druhej strane o bojovej činnosti slovenskej armády sú k dispozícii len prvé sondy: ŠIMUNIČ, P.: Slovenská armáda vo vojne proti Poľsku. In: Apológia 1994, 1, s. 20-26; KUPLINSKI, J.: Udział armii słowackiej w agresji niemieckiej przeciwko Polsce we wrzesniu 1939 roku. In: Wojskowy Przegląd Historyczny, roč. 34, 1989, č. 4, s. 62-78.

⁴Podľa zmluvy išlo o územie ohraničené na západe hranicami slovenského štátu a na východe východným okrajom Malých Karpát, Bielych Karpát a Javorníkov. Bližšie pozri: HRNKO, Rokovanie ref 3.

⁵Slovenský národný archív (SNA), f. Alexandrijský archív, II C-906, P 1887 e, Pozri tiež HRNKO, ref 3, s. 48.

⁶HRNKO, Rokovanie. ref 3, s. 53.

⁷SNA, f. Národný súd (NS), Tn ľud 6/46, II A 891, J. Tiso; SUŠKO, ref 3, s. 166-170.

⁸SNA, f. Ministerstvo zahraničných vecí (MZV), šk. 78, 9 328/39.

⁹Vojenský ústredný archív-Vojenský historický archív (VÚA-VHA) Praha, f. Sbirka – Slovenská armáda 1939 – 1945, šk. 66, inventárne číslo (i. č.) 387/7, signatúra (sign.) 53/39, správy HVV z pohraničia z 10. 8. 1939.

¹⁰Bundes Archiv – Militär Archiv (BA-MA) Freiburg, bestandsignatur (Bs.) RH 26-7, archivsignatur (as.) 712.

¹¹BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 176.

Rešpektujúc zdanlivú suverenitu Slovenského štátu nemecké jednotky pôvodne neboli rozmiestnené mimo ochrannej zóny. Podľa veliteľstva 14. armády táto skutočnosť znemožňovala posilnenie pravého krídla armády, ktoré tak nebolo dostatočne pohyblivé.¹² Na poľskej strane východne od Vysokých Tatier však bola dislokovaná najslabšia poľská armáda „Karpaty“, ktorej pozemné sily určené na obranu v úseku Slovenska pozostávali z 2. a 3. horskej brigády a záložného prápora Obrony narodowej „Sambor“.¹³

Po uzavretí zmluvy o ochrannom pásme sa v sídle velenia 14. armády, ktorej nástupný priestor k útoku na Poľsko mal byť na severnej Morave a Slovensku, začalo uvažovať o možnostiach využitia tohto územia pre vojenské operácie. V tejto fáze sa s konečnou platnosťou vylúčila predstava preniesť výkonnú moc na Slovensku na nemeckého veliteľa. Zahraničný úrad spolu s nemeckým velením vydal 21. augusta nótu s inštrukciami o postavení nemeckých jednotiek na Slovensku. Slovenskej strane mala byť predostretá až tesne pred útokom nemeckých síl. Tu sa predpokladalo, že „Slovensko je spriatelnený štát“, ktorý svoje územie poskytne dobrovoľne. Všetky nemecké požiadavky voči slovenskej strane sa mali odvodzovať z tohto dokumentu. Ten pritom jasne špecifikoval postavenie nemeckej armády na Slovensku. V tejto súvislosti sa zvažovali aj možnosti využitia slovenských jednotiek pod nemeckým velením. V správe DMK z 21. augusta sa konštatuje, že slovenské oddiely sú použiteľné v rámci ochrany hraníc, nie však v rámci väčšieho útoku.¹⁴

Postavenie Slovenska v nastávajúcom konflikte upresnil Hitlerov rozkaz z 22. augusta 1939. Podľa neho, ak Slováci splnia všetky požiadavky nemeckej armády, môžu perspektívne počítať s tým, že ríšou budú garantované hranice proti Maďarsku. V prípade vojny návrat hraničného územia, ktoré Poľsku pripadlo v roku 1938. Slovenská armáda pritom mala byť použitá len na ochranu vlastného územia. Pre potreby nemeckej armády malo byť využité tiež letisko Spišská nová Ves.¹⁵ Slovenskú vládu o týchto požiadavkách informoval šéf DMK gen. Barckhausen a nemecký vyslanec Hans Bernard 24. augusta predpoludním. Podľa denníka DMK zástupcovia slovenskej vlády na čele s predsedom J. Tisom prijali tieto požiadavky bez pripomienok.¹⁶ Ich platnosť sa však nevzťahovala na prípad mierového riešenia konfliktu. Slovenský vyslanec v Berlíne Matúš Černák sa pritom márne domáhal informácií o vývoji zahranično-politickej situácie.¹⁷ Znepokojujúcejší však bol fakt, že nemecká strana sa počas trvania vojny odmietala vyjadriť k požiadavke zákonne prinavrátiť Slovensku aj územia zabraté Poľskom v roku 1920 a 1924. Oddialením schválenia tejto žiadosti Nemci chceli tiež predísť vystupňovaniu kampane aj voči Maďarsku, ktorá by mohla prerásť do otvoreného konfliktu.¹⁸

POSTOJE ŠTÁTNYCH PREDSTAVITEĽOV

O skutočných názoroch slovenských politikov na účasť Slovenska na konflikte toho veľa nevieme. Čitateľné sú aktivity radikálov okolo Hlinkovej gardy (HG), ktorí rozpúťali v médiách štvavú protipoľskú kampaň. Zaujímavý je postoj vtedajšieho nemeckého vyslanca v Bratislave

¹²BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 2, Kriegstagebuch AOK 14.

¹³O literatúre venovanej dislokácii poľskej armády bližšie pozri CHORVÁT, P.: Poľská armáda na prahu druhej svetovej vojny a jej obranné zoskupenia na hraniciach so Slovenskom. In: Vojenská história, roč. 9, č. 2, 2005, s. 102-115.

¹⁴SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b; HRNKO, Rokovanie ref 3, s. 51-52.

¹⁵SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b; HRNKO, Rokovanie ref 3, s. 52.

¹⁶SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 a, Tagebuch DMK.

¹⁷Štátní ústřední archiv (SÚA) Praha, f. „136“, šk. 17, strana (s.) 248256.

¹⁸Tamže, s. 248 261, 248266, 248267, 248271. Štátny sekretár Wächter v zastúpení ríšskeho miestodržiteľa vo Viedni Seyss Inquarta síce už 3. 9. 1939 J. Tisovi odovzdal nemecký text zákona o privtelení slovenských území pričlenených k Poľsku roku 1920, 1924 a 1938, táto iniciatíva však išla mimo Zahraničného úradu v Berlíne, ktorý ju odmietol. SÚA Praha, f. „136“, šk. 17, 248 275, 248266.

Hansa Bernarda¹⁹, ktorý si osvojil aj Sicherheitsdienst.²⁰ Podľa vyslanca neboli ľudáci v tejto otázke jednotní. Prvá skupina okolo predsedu vlády Jozefa Tisa, ministra národnej obrany gen. Ferdinanda Čatloša a hlavného veliteľa HG Alexandra Macha bola podľa neho presvedčená, že Slovensko nemôže bez politických konzekvencií zostať neutrálne. Druhá, ktorá bola proti vojne, sa podľa Bernarda opierala najmä o osobnosť slovenského vyslanca vo Vatikáne polonofila K. Sidora. Skupina okolo ministra zahraničných vecí Ferdinanda Ďurčanského sa podľa neho chcela prikloniť k neutralite.

Čo sa týka postoja ministra zahraničných vecí, ponúka určitú charakteristiku korešpondencia poľského chargé d'affaires Chalupczyńskiego. Ten v súvislosti so známou protipol'skou demonstráciou na Hviezdoslavovom námestí napísal, že minister zahraničných vecí F. Ďurčanský pred ním odsúdil vystúpenie radikálov. Tiež sa zaviazal robiť všetko, aby predišiel útokom na Poľsko. Dokonca sa ponúkol, že požiadá dôverne ministra V. Tuku o záruku, že neživí nepriateľské city voči Poľsku.²¹ Či to však myslel úprimne, je otázne.

Na druhej strane svoj postoj k možnosti neutrality SR vyjadril jasne v šifrovanej korešpondencii slovenskému vyslancovi vo Varšave Ladislavovi Szathmárymu. Na jeho urgencie začiatkom augusta Ďurčanského ministerstvo odpovedalo, že o prehlásení neutrality Slovenska sa teraz nemôže ani uvažovať. S touto odpoveďou sa plne stotožnil tiež predseda vlády J. Tiso.²² Szathmáryho aktivity v prospech neutrality sa vystupňovali potom, čo získal podozrenie, že Poľsko sa snaží navrhnuť Maďarsku dohodu o rozdelení Slovenska ako preventívny krok pred jeho predpokladaným obsadením Nemeckom. V tejto súvislosti iniciatívne prisľúbil, že sa vynasnaží „paralyzovať Beckov plán sústavným vzbudzovaním sympatií v Poľsku voči Slovensku. Prosím však opätovne, aby vláda, Mach (Hl. veliteľ HG) a Kirschbaum (generálny sekretár HSLŠ – pozn. I. B.) mi v tom pomáhali“.²³ Možnosť slovenskej neutrality zvažovali tiež iné politické kruhy. Dokazuje to memorandum pre ministra zahraničných vecí a pre vládu z 29. júla, v ktorom sa konštatuje, že v poslednom čase sa výrazne zhoršil pomer Slovenska k Maďarsku a Poľsku. Táto situácia sa mala bezodkladne riešiť. Memorandum vychádzalo z potreby robiť vyváženú politiku a zabezpečiť sa pre možnosť, že vplyv Nemecka v strednej Európe sa raz oslabí. Preto sa navrhovalo korigovať dovtedajšiu revizionistickú politiku proti Maďarsku a úplne zastaviť tú proti Poľsku.²⁴

L. Szathmáry sa aj v priebehu augusta snažil tlmiť rastúce napätie v slovensko-poľských vzťahoch, o čom svedčia jeho rozhovory s poľskými vládnymi predstaviteľmi.²⁵ Poliakov pritom viackrát upozorňoval, že v slovenskej vláde panuje „úplná jednomyselnosť čo do nutnosti odporu v pomere k Nemcom. Len minister Tuka je ešte osobitnej mienky, ale i on sa pozvoľna vyvíja“.²⁶ Poľská strana však brala takéto vyhlásenia s rezervou, najmä v dôsledku stupňujúcej sa protipol'skej kampane na Slovensku. V prípade vojny chcelo Slovensko podľa neho len brániť svoju nezávislosť. Pred Národným súdom povedal, že presnejšie inštrukcie o vojne dostal až 28. augusta. Podľa dokumentu, ktorý tu predložil, bol informovaný, že sa v krátkom čase počíta s vojnou. V tom prípade sa Slovensko malo domáhať korektúry hraníc

¹⁹SÚA Praha, f. „136“, 136-79-5, list H. Bernarda adresovaný zahraničnému úradu.

²⁰Vojenský historický archív (VHA) Trnava, f. Zbierka – archívy zahraničné 11 Bonn, šk. 10, správa nemeckého dôverníka o situácii v slovenskej politike a spoločnosti z 28. 9. 1939.

²¹Archivum Akt Nowych (AAN) Varšava, f. Ministerstwo spraw zagranicznych (MSZ), sign. 6474.

²²SNA, f. MZV, šk. 208, 9768/39.

²³SNA, f. MZV, šk. 208, 10 805.

²⁴Bližšie pozri: LIPTÁK, L.: Maďarsko v slovenskej politike za druhej svetovej vojny. In: Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a v Maďarsku. Bratislava 1969, s. 196-197.

²⁵Netajil sa ani informáciami o nemeckých prípravách na vojnu. Jeho kontakty na čs. odboj však boli opatrné, prezentoval sa skôr ako politik „sidorovského typu, ktorý bojoval za udržení nezávislosti Slovenskej republiky, i když leckdy nesouhlasil s politikou slovenské vlády“. Bližšie pozri: NĚMEČEK, J.: Slovensko-polské vzťahy v predvečer druhej svetovej války. In: Historický časopis, roč. 45, 1997, č. 3, s. 440-454.

²⁶AAN Varšava, f. MSZ, sign. 6474.

podľa stavu z roku 1938, resp. z roku 1920. Pre vyslanectvo z toho vyplývala povinnosť „v každom prípade na všetky demarše a zákroky poľskému ministerstvu zahraničných vecí čím skôr odpovedať a všetko vhodným spôsobom omluviť“.²⁷ Tento dokument, ak je autentický, dokazuje, že slovenská strana bola dobre informovaná o nemeckých zámeroch. Potom jej nešlo o konštruktívne riešenie sporu o pohraničie, tak ako sa to snažila dokázať propaganda. A to bez ohľadu na postoj Poliakov. Negatívny postoj vyslanca Sidora k účasti na vojne proti Poľsku je známy, v určitom období dokonca spolu s niektorými slovenskými politikmi a vojakmi zvažovali spoločnú akciu Slovákov s Poliakmi proti Nemecku.²⁸

PROTIPOĽSKÁ PROPAGANDA

Propaganda sa vystupňovala už v druhej dekáde augusta. Zahraničné správy o poľsko-nemeckom spore o mesto Gdansk a nemecký koridor STK povinne preberala z Deutsches Nachrichten Büro.²⁹ Na druhej strane jej leitmotívom bola od začiatku snaha upokojiť obyvateľstvo a vytvoriť dojem, že hrozíaci konflikt sa Slovákov v podstate ani netýka. V tomto duchu sa niesli tiež reportáže z manifestácie v Šaštíne, kde vystúpil aj predseda vlády J. Tiso, ako aj na Myjave, kde sa odhaľovala pamätná tabuľa M. R. Štefánika, ktoré sa uskutočnili 27. augusta. Spomenúť možno tiež vojenské slávnosti v Piešťanoch, na ktoré šéf propagandy A. Mach pozval zahraničných novinárov.³⁰ Nielenže sa tu nehovorilo o aktuálnej zahraničnopolitickej situácii, práve naopak sa vo všetkých prejavoch zdôrazňovala radosť z nadobudnutej samostatnosti, spokojnosť miestneho obyvateľstva: „...volanie na slávu slovenskej vláde pri dožinkovom sprievode s alegorickými vozmi a pri rečení na tribúne prejavy národnej jednoty – to všetko vychádzalo zo srdca myjavského ľudu, ktorý žije i mrie so svojim národom a štátom“.³¹ Dopad možného vojnového konfliktu na Slovensko si nevšimol ani predseda vlády J. Tiso. Obmedzil sa na vysvetlenie okolností vzniku Slovenského štátu, celkom v súlade s oficiálnym výkladom týchto udalostí. Nemecko predstavil ako slovenského ochrancu, ktorý mu má pomáhať a nič za to od neho nechce.³² Snahu propagandy prezentovať Slovensko ako krajinu pokoja, dokumentoval A. Mach: „Všade okolo nás, i u susedov našich plno je rečí, všade hovoria o vojnovej psychóze. Pozrite sa však u nás okolo seba. Každý koná svoju povinnosť, sedliak, robotník, úradník. O čom sa hovorí?... Noviny sú plné otváraním prvého veľtrhu v Slovenskom štáte. ...Už prvý deň krásny úspech.... Čítali ste prejav nášho ministra Medrického v novinách, počuli ste dnes jeho reč. Koľko v tom povzbudivých dôkazov pre budúcnosť nášho národa na poli hospodárskom...“³³

Podobný spôsob komunikácie s verejnosťou bol typický najmä pre vládnych predstaviteľov. Štvavá protipoľská kampaň sa niesla skôr v rézii radikálneho krídla HSĽS na čele so šéfom Úradu propagandy a hl. veliteľom HG A. Machom. Na Slovensku sa v tejto súvislosti rozpútala kampaň za znovupripojenie pohraničných území, ktoré Poľsko získalo v rokoch 1920, 1924 a 1938. Dôvod prečo sa Slovensko pridalo na stranu Nemecka Mach vysvetľoval 23. augusta

²⁷SNA, f. NS, Tn ľud 6/46, II A 889, J. Tiso.

²⁸SEGEŠ, ref 2, s. 3-22.

²⁹Pozri napríklad: Slovenská pravda, 11. 8. 1939, s. 1, Gdansk alebo vojna!; 19. 8. 1939, s. 1, Poľsko jazyčkom na váhe osudu Európy.

³⁰Slovenská politika, 29. 8. 1939, s. 2, Dve veľkolepé národné manifestácie v osudových chvíľach; Slovenská pravda, 29. 8. 1939, s. 3, Predseda vlády Dr. Jozef Tiso na manifestačnej púti v Šaštíne; Slovák, 22. 8. 1939, s. 1, Proti lživéj propagande; Slovenská politika, 23. 8. 1939, s. 3, Americkí novinári v Piešťanoch.

³¹Slovák, 29. 8. 1939, s. 1, Myjava oslavovala.

³²Slovák, 29. 8. 1939, s. 1-2, Nie zo zrady, ale z veľkej lásky k národu vznikol slovenský štát.

³³Slovák, 28. 8. 1939, s. 2, Vyslobodíme svojich bratov z mučiarne; Pozri tiež Slovák, 26. 8. 1939, s. 1; Slovenská pravda, 30. 8. 1939, s. 3, Pokoj a poriadok na celom Slovensku.

takto: „Adresovali nám také letáky a útoky z Polska, ale nehovorili o tom, že v najt'ažšej chvíli slovenského národa, vtedy keď niektorí naši najviac dúfali v pomoc a lásku slavianského Poľska, vzali nám čisto slovenské kraje z Oravy i Kysúc a vzali nám Javorinu. Zabudli poľskí i čechoslováci Slaviani na to, ako oni kupecky handlovali a za Těšínsko predávali, poťažne brali, čisto slovenské obce po svetovej vojne...Keď veľký slavianský národ ruský opúšťa doterajšiu líniu a spája sa paktom o neútočení s veľkým Nemeckom, ako to svojho času urobilo Poľsko, prečo by sme sa mali práve mi obetovať slavianskej vzájomnosti? ...Nám ide o slovenský národ, o našu pravdu, a tá nam prikazuje vykonať všetko za Slovákov, ktorých odtrhli od slovenského tela.“³⁴ Argumenty o poľskom zábore pohraničných oblastí, ktorý bol vo verejnosti vnímaný veľmi citlivo, boli vodou na mlyn pre podobné vyhlásenia. Najmä, ak uvážime, že medzivojnové Poľsko hrubo porušovalo práva národnostných menšín. Propaganda pritom celý problém zúžila na túto jednu otázku, a z jej pohľadu Slovensko chcelo len to, čo mu právom patrí a ostatné okolnosti sa ho netýkajú. Otvorené útoky spojené s požiadavkou na „návrat odtrhnutých bratov“ sa v tlači v nasledujúcich dňoch objavovali so stále väčšou intenzitou. Výstižné sú už názvy príspevkov, ktoré mali vystupňovať vášne a emócie: *Vyslobodíme svojich bratov z mučiarnie, Poľský teror nemá konca kraja, Poliaci chcú úplne vyhladiť slovenský živel, Naši Slováci a Nemci sú v Poľsku teroristami mučení a vraždení....Sme odhodlaní urobiť všetko v rámci našich možností, aby bol koniec utrpeniu našich slovenských bratov a aby boli vyslobodení z tej mučiarnie!, Pri ostatných drótoch.*³⁵ Na druhej strane treba dodať, že počas celej kampane sa zdôrazňovalo, že: „Slovensko chce len to, čomu patrí“ a nemá iné, expanzívne, nároky.

Zmeny v koordinácii propagandy si vyžiadali príchod nemeckých transportov aj mimo ochrannú zónu, o čom bola verejnosť informovaná 28. augusta.³⁶ Už 29. augusta DMK nariadila A. Machovi, aby poveril zodpovedné osoby kontrolou a koordináciou všetkých správ pre tlač a rozhlas. Kontrolu tlače zveril Tidovi Jozefovi Gašparovi (vedúci tlačového odboru Predsedníctva vlády), rozhlasu zase Dr. Karolovi Körperovi. Okrem toho 27. augusta sa predstaviteľ radikálneho krídla Karol Murgaš stal šéfredaktorom *Slováka*.³⁷ 28. augusta si Mach pozval všetkých šéfredaktorov novín, ktorým nadiktoval príslušné pokyny ako postupovať pri informovaní verejnosti. 29. augusta vydal nariadenie, podľa ktorého mala HG vybrať zo svojich radov vhodného kandidáta, ktorý sa mal venovať získavaním správ „významnejšieho rázu a dobre účinkujúce na náladu“, ktoré mal potom sprostredkovať redakcii *Slováka*.³⁸ Na šírení propagandy mali podľa Macha participovať tiež slovenskí umelci, najmä nahrávaním vlasteneckých pochodov a recitácií.³⁹

Murgaš sa v novej funkcii uviedol článkom, v ktorom nešetril útokmi voči Poľsku. Vývoj v tejto krajine prirovnal k situácii v bývalej ČSR. Poliakov obvinil z agresívnych plánov voči Slovensku, naopak Hitlera vyhlásil za ochrancu malých národov. Nezastavil sa ani pred mytologizovaním nemecko-slovenského priateľstva: „...Nikdy Slováci s Nemcom sporu nemali, Slováci netrpeli od neho krivdu utlačovania a keď s ním stál v spojeneckom zväzku, ako to bolo za čias Pribinu, a nemeckého Arnulfa, dobre bolo so slovenským národom.“ Murgašova pronemecká orientácia je jednoznačná tiež z nasledujúcich viet: „Vo veľkom a osudovom spore stojí na jednej strane pevne a nezdolateľne sjednotený a zorganizovaný

³⁴Slovák, 23. 8. 1939, s. 1, Šaňo Mach – Pred rozhodnutím!

³⁵Slovák, 28. 8. 1939, s. 2; Slovák, 30. 8. 1939, s. 3; Slovák, 1. 9. 1939, s. 6; Slovenská politika, 29. 8. 1939; Slovenská politika, 27. 8. 1939, s. 3.

³⁶SNA, f. NS, II A – 898, Tn Ľud 8/46, A. Mach.

³⁷Slovák, 27. 8. 1939, s. 1, Kamarátovi Murgašovi na novú cestu.

³⁸SNA, f. NS, II A – 898, Tn Ľud 8/46, A. Mach.

³⁹Už 28. 8. A. Mach nariadil Dr. Körperovi angažovať Alexandra Moyzesa. SNA, f. NS, II A – 898, Tn Ľud 8/46, A. Mach; 30. 8. Slovenský rozhlas hlásil Úradu propagandy: „Na dnes odpoľudnia boli zavolaní sólisti dr. Janko Blaho, Štefan Hora a Anton Mazán k natáčaniu sólových vlasteneckých piesní so sprievodom klavira a pani Fogulová s Vladom Horváthom k natáčaniu recitácií.“ SNA, f. NS, II A-860, Tn Ľud 17/45, Dr. K. Körper.

nemecký národ... Hitler žiada slobodu a právo pre Nemcov, čo žijú kompaktno na území, priliehajúcom k Ríši....Touto druhou stranou je Poľsko s neuspokojenými miliónmi Ukrajincov a Nemcov.“ Lokálne chápanie celého konfliktu, ktorý čoskoro prerástol do druhej svetovej vojny, Murgaš vyjadril nasledujúcimi slovami: „Na jednej strane stojí malý spokojne a tvrdým chcením budovaný Slovenský štát a na druhej strane Poľsko, čo už dva razy driaplo z nášho tela od Čadce po Štiavnik rýdzo slovenské kraje.“⁴⁰ V podobnom duchu sa nakoniec k poľskej otázke vyjadril aj predseda vlády J. Tiso 1. septembra 1939 v denníku Slováč: „...Nech sa veci vyvinú ako chcú, my si len svoje budeme brániť. Na nikoho útočiť nebudeme, ale cez svoje hranice nikomu prejsť nedovolíme, aby sa naše územie nestalo bojišťom!“⁴¹ Podobné argumenty boli z hľadiska logiky pre nacionalizmus typické (bez ohľadu na postavenie Slovenska voči Nemecku). Z tohto pohľadu Slovensko chcelo získať to, čo mu patrilo, a bolo úplne jedno na ktorej strane stojí.⁴²

Vrcholom protipoľskej kampane bola demonštrácia na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave zorganizovaná hlavným veliteľom HG A. Machom 22. augusta 1939, po tom, čo sa aj na Slovensku rozšírila správa o pripravovanom pakte o neútočení medzi Stalinom a Hitlerom.⁴³ Denník Slovenská politika ju patetickým štýlom opisoval ako prejav jednoty slovenského národa, pričom oznamoval, že „vyše 50 tisíc Slovákov manifestuje v hlavnom meste Slovenska za spravodlivosť a za odčinenie krívd spáchaných na tele nášho národa“. Hlavné slovo na demonštrácii mali A. Mach a predseda (Deutsche Partei) DP na Slovensku F. Karmasin. Na druhej strane predstavitelia vlády sa na akcii nezúčastnili. Jednotliví rečníci privítali nemecko-poľské napätie a nastolili požiadavku na sporné slovensko-poľské pomedzie. A Mach pritom vyhlásil: „Kamaráti voláte: Javorina. A my nemôžeme nemyslieť na tých našich bratov. Chceme svoje, chceme našich, chceme všetko, čo nám patrí.“⁴⁴ Viaceré informácie o manifestácii môžeme získať z korešpondencie poľského vyslanectva s ministerstvom zahraničných vecí vo Varšave. Tu sa hovorí, že údaje propagandy, podľa ktorej sa pred SND zhromaždil stotisícový dav, sú niekoľkonásobne prehnaté. Počet demonštrantov sa tu odhaduje na 10-tisíc. Celá akcia bola podľa vyslanectva zorganizovaná narýchlo, obecnosť tvorili z prevažnej miery „nakomandovaní“ uniformovaní príslušníci HG a Freiwillige Schutzstaffel (FS). Málokto pritom podľa tejto správy dopredu poznal skutočný cieľ celej akcie, demonštranti boli naladení skôr protimaďarsky. Väčšina z nich ani nevedela, že Javorina bola pripojená k Poľsku.⁴⁵ Vrcholom celej akcie bolo demolovanie bytu poľského chargé d'affaires Chałupczyńskiego.⁴⁶ Vláda sa poľskej strane ospravedlnila⁴⁷ a sľúbila urobiť všetko, aby k podobným demonštráciám v budúcnosti nedošlo. Zastala si však Macha. V jeho prejave nenašla nič protipoľské, zdôraznila pritom, že Slováci sa nemôžu vzdať myšlienky na svojich krajanov za hranicami.

⁴⁰Slovák, 27. 8. 1939, s. 1.

⁴¹Slovák, 1. 9. 1939, s. 1.

⁴²Bližšie pozri: NIŽNANSKÝ, E.: Slovenská účasť vo vojne proti Poľsku. Občan Slovenska v zajatí propagandy vtedajších vládných predstaviteľov. Úvahy a dokumenty. In: Studia historica Nitriensia 6. Nitra 1997, s. 169-216.

⁴³Slovák, 24. 8. 1939, s. 2; Slovenská politika, 23. 8. 1939, s. 2; Slovenská pravda, 24. 8. 1939, s. 3.

⁴⁴Slovák, 24. 8. 1939, s. 2.

⁴⁵AAN Varšava, f. MSZ, 6474.

⁴⁶Tajomník poľského vyslanectva Kurnicki k tomu vypovedal: „Veľká skupina uniformovaných gardistov ako i FS-mannov sa dostavila pred byt Chalupzcinského, kde požadovala vrátenie Poľsku odstúpeného územia a násilným spôsobom rozbili sklenené dvere ako i sklenený svieceň. Domovník nechcel otvoriť bránu a asi 3 krát telefonoval pre políciu žiadajúc ochranu. Polícia však odpovedala, že dom je strážený jedným policajným agentom. Agent sa prirodzene nemohol nájsť.“ SNA, f. MZV, šk. 133, 10 481.

⁴⁷Chałupczyńskiego navštívil minister zahraničných vecí a v zastúpení predsedu vlády aj šéf prezídia MZV Dr. K. Klinovský. Ten vyslovil poľutovanie nad incidentom a sľúbil náhradu škody. Chalupczyński na tomto stretnutí vyslovil obavu, „či tieto organizované prejavy protipoľské nesmerujú k tomu, aby k očakávanému konfliktu došlo na hranici slovensko-poľskej“. Zároveň požiadaval, aby „Slovenská vláda v prípade že by musel opustiť Bratislavu, mu išla v ústrety v rámci medzinárodných zvyklostí“. SNA, f. MZV, šk. 208, 10 805.

NOVÉ INSTRUKCIE

Útok nemeckej armády mal začať už 26. augusta 1939. 24. 8. 39 vyšiel rozkaz veliteľstva 14. armády, ktorý konkretizoval úlohy podriadených útvarov. Zo Slovenska 7. divízia mala obsadiť Jablunkovský priesmyk a zároveň postupovať na Skalité – Zwardoń-Milówka – Żywiec. 4. divízia mala najskôr postupovať v smere Jablonka (v Poľsku 80 km východne od Čadce), odtiaľ smerom Rabka – Jordanów.⁴⁸ Podľa údajov z 26. augusta mali obidve divízie na Slovensku vo svojich zostavách spolu 780 dôstojníkov, 3 826 poddôstojníkov, ako aj 21 915 vojakov.

Je známe, že k odvolaniu tohto pôvodného rozkazu došlo na poslednú chvíľu. Túto zmenu však nezaregistrovala malá diverzná skupina Abwehru, posilnená o ozbrojených jednotlivcov z HG a FS, ako znalcov terénu (asi 70 mužov), ktorých pôvodnou úlohou bolo obsadiť železničný tunel v Jablunkovskom priesmyku, tak, aby ho obrancovia nemohli vyhodiť do vzduchu. Jednotka už v skorých ranných hodinách obsadila Železničnú stanicu Mosty a zobrala niekoľko desiatok rukojemníkov. Počas akcie došlo k bojom s poľskými vojakmi. Nemci okrem toho zajali vlak. Jeho ukoristeniu však zabránili poľskí obrancovia, ktorí prerušili koľajnice. Späť za hranice sa preto jednotka musela vrátiť peši.⁴⁹ K pohraničnému incidentu došlo tiež na východe Slovenska pri tuneli na trati Lubkov – Medzilaborce. Iniciátormi boli vyzbrojení príslušníci HG a FS vyčkávajúci na hranici na dohovorený signál k útoku. Nakoniec zahájili paľbu na železnicu a strážnicu Finančnej stráže, v dôsledku výstrelu z poľskej strany, ktorý považovali za signál.⁵⁰ Vyzbrojené bolo tiež miestne obyvateľstvo v obciach Skalité a Čierne (o. Čadca).⁵¹

Po odvolaní prvého Hitlerovho rozkazu sa veliteľstvo 14. armády rozhodlo získaný čas využiť na posilnenie svojho pravého krídla nastupujúcimi jednotkami. Úmysel presunúť jednotky aj mimo ochrannú zónu sa slovenská vláda dozvedela už 26. augusta.⁵² V noci z 28. na 29. 8. sa uskutočnil presun 2. tankovej divízie z Moravy do priestoru medzi Vysokými Tatrami a Slovenskými Beskydami.⁵³ 28. augusta tak XVIII. armádny zbor disponoval 32 839 vojakmi, 5 586 poddôstojníkmi a 1136 dôstojníkmi.⁵⁴ Tesne pred vojnou sa z Moravy na Slovensko presunula tiež 3. horská divízia. Tá mala podľa armádneho rozkazu z 31. augusta spolu s 2. tankovou divíziou a 4. ľahkou divíziou (dislokované boli medzi Slovenskými Beskydami a Vysokými Tatrami) prejsť do podriadenosti nového XXII. armádneho zboru (vel. gen. jazd. Paul Ewald von Kleist).⁵⁵ Do podriadenosti XVIII. armádneho zboru (gen. pech. Eugen Beyer) prešla 1. a 2. horská divízia, ktoré sa presúvali na východné Slovensko. 7. pešia divízia prešla do podriadenosti XVII. armádneho zboru.⁵⁶

⁴⁸BA-MA Freiburg, bs. RH 24-17/5, Armeekorps XVII.

⁴⁹Bližšie pozri: STEBLIK, W.: Niemecki napad na Przełęcz Jablonkowską w nocy z 25. na 26. 8. 1939. In: Wojskowy przegląd historyczny, roč. 10, 1965, č. 4, s. 287-299; Tiež Archiv Ministerstva vnitra (AMV) ČR, f. 135, 135-2-5; Incident poľskú stranu pobúrili. Požiadala preto o vyjasnenie celej záležitosti. Za poľskú stranu sa tohto stretnutia zúčastnil veliteľ poľskej 21. horskej divízie brig. gen. Kustroń, za nemeckú kpt. Kreisel. Generál upozornil, že tento prípad mohol mať nedozerne následky, a že len s námahou sa podarilo poľské jednotky zastaviť. Kreisel sa bránil, že prepád neuskutočnili jednotky Wehrmachtu, ale ozbrojená pohraničná stráž, ktorá mu nepodlieha. Nakoniec došlo k urovnaniu sporu, obaja prítomní sa dohodli, že nemecká strana obnoví železničnú dopravu, ktorú deň predtým zablokovala. Kreisel sľúbil, že bude tlmočiť požiadavku potrestať vinníkov incidentu. BA-MA Freiburg, bs. RH 26-7, as. 675 – správa o rozhovore s poľ. gen. Kustrońom.

⁵⁰SNA, f. MZV, šk. 208, 10 805.

⁵¹VHA Tmava, f. 53, 53/39-35/151623 – Hlásenie Krajinského veliteľstva četníctva z 2. 9. 1939.

⁵²SNA, f. Alexandrijský archív, II. c 905, 1887 a, Tagebuch DMK.

⁵³BA-MA Freiburg, bs. RH 24-17/4, Armeekorps XVII – Anlage zum Kriegstagebuch.

⁵⁴BA-MA Freiburg, bs. RH 24-18/2, Gen. Kdo XVIII. Armeekorps – Gefechtsstärken.

⁵⁵BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 4, STEBLIK, W.: Armia „Kraków“ 1939. Warszawa 1975, s. 130-134.

⁵⁶BA-MA Freiburg, bs. RH 28-3/35, Kriegstagebuch des Div. Arztes 3. geb. Division.

V tomto čase sa upresnilo tiež postavenie slovenskej armády. Rozkazy na nasadenie slovenských jednotiek dostal minister národnej obrany gen. Čatloš už 27. augusta, a to v liste od veliteľa 14. armády gen. Wilhelma Lista. Slovenská armáda dostala na starosť ochranu vlastných hraníc od Vysokých Tatier na východ, ako aj dopravnej siete, využívanej na prepravu vojenských transportov. Čatloš mal osobne riadiť slovenskú armádu z poľného veliteľstva na východnom Slovensku. Spojenie medzi nemeckou armádou a slovenským MNO mal zabezpečovať naďalej šéf DMK gen. Barckhausen. Spojenie medzi vel. 14. armády a slovenským veliteľstvom mal zabezpečovať gen. mjr. Engelbrecht a jeho štáb. Podľa hlásenia gen. Barckhausena prijal Čatloš toto poverenie bez výhrad.⁵⁷ V tento deň slovenská vláda prijala tiež nótu nemeckého zahraničného úradu o postavení nemeckých jednotiek na Slovensku, v zmysle už spomínaného rozhodnutia nemeckého velenia.⁵⁸

28. augusta zverejnila slovenská vláda smernice, ktoré obsahovali požiadavky nemeckého veliteľstva a upravovali postavenie nemeckej armády voči civilnému obyvateľstvu.⁵⁹ Slovenský rozhlas k tomu vyhlásil: „V súlade s nemecko-slovenskou zmluvou prišli nemecké vojská na Slovensko s cieľom jeho ochrany pred hroziacim poľským nebezpečenstvom. Vyzývame obyvateľstvo Slovenska, aby sa zachovalo k nemeckým vojskám ako k dobrým priateľom, spolupracovalo s nimi a spolu bojovalo proti spoločnému nepriateľovi.“⁶⁰ Proti vyhláseniam, že Poľsko vojensky ohrozuje Slovensko, protestovala poľská vláda už 29. augusta. Upozornila pritom, že neživí žiadne nepriateľské zámery voči Slovensku.⁶¹ Protestné prehlásenie uverejnila aj poľská tlač, ktorá príchod nemeckých jednotiek na územie Slovenska hodnotila ako okupáciu. Napríklad *Kurjer Polski* dňa 30. augusta napísal: „...przyjacielska pomoc wojsk niemieckich przerodziła się w brutalną i zwykłą okupację wojskową“.⁶² Na postup slovenskej vlády reagoval emotívne *Ilustrowany kuryer codzienny*: „...rząd słowacki jest manekinem znajdującym się w kieszeni gauleiterów niemieckich“.⁶³

Na poľské protesty reagovala slovenská vláda vyhlásením z 30. augusta. Privítala pritom upozornenie poľskej vlády, že neživí žiadne protislovenské nepriateľské zámery. V tejto súvislosti však upozornila, že obdobné opätovné priateľské vyhlásenia poľskej vlády v jeseni roku 1938 nezabránili tomu, aby voči etnicky slovenskému a historicky ustálenému územiu neboli presadené čisto strategické zmeny. Preto najlepším argumentom by bolo navrátenie hraníc do pôvodného stavu. Z revizionistických tendencií voči Slovensku obvinila tiež poľskú tlač. Ako ďalší argument, ktorý mal podporiť prítomnosť nemeckých jednotiek na Slovensku, zdôraznila, že na poľsko-slovenských hraniciach sa koncentrujú poľské jednotky, ktoré bez udania dôvodu prepadávajú slovenskú Finančnú stráž. V dôsledku týchto okolností slovenská vláda upozornila, že „v záujme integrity a politickej nezávislosti Slovenskej republiky nemohla nevyužiť možnosti vyplývajúce zo slovensko-nemeckej zmluvy z marca 1939“.⁶⁴ Uvedené vyhlásenie obsahuje viacero rozporných tvrdení. Slovenská vláda tu tvrdí, že opatrenia nemeckej armády majú obranný charakter v záujme slovenskej integrity. V skutočnosti tu z pohľadu nemecko-poľského konfliktu

⁵⁷SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b.

⁵⁸SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b, hlásenie gen. Barckhausena pre OKW – Ausland Berlin.

⁵⁹„Nemecké vojenské oddiely v záujme ochrany slovenského štátneho územia, zdržujúce sa na Slovensku budú požadovať v prípade potreby od obyvateľstva plnenia (ubytovanie, stravovanie, krmivo, vozidlá, kone, pohonné látky atď.) prostredníctvom slovenskej vrchnosti. Plnenia budú platiť v hotovosti v mene slovenskej a len v prípadoch celkom výnimočných v nemeckej mene podľa prepočítavacieho kurzu 1 : 10. Slovenské úrady každého druhu nerušené úradujú ďalej, avšak osoby, ktoré sa previnia proti bezpečnosti nemeckej brannej moci, jej príslušníkom a sprievodu, alebo proti príkazom nemeckej vojenskej vrchnosti, budú sa zodpovedať pred nemeckým vojenským súdom bez ohľadu na ich štátnu príslušnosť, podľa nemeckého vojenského práva.“

⁶⁰ORLOF, E.: *Diplomacja Polska wobec sprawy słowackiej w latach 1938 – 1939*, s. 68.

⁶¹AAN Varšava, f. MSZ, sign. 6471; Pozri tiež SNA, f. MZV, šk. 133, 11113/39.

⁶²Tieto noviny opublikovali tiež časť protestného „Pro memoria“. *Kurjer Polski*, 30. 8. 1939, nr. 242, s. 1, 2.

⁶³*Ilustrowany kuryer codzienny*, 1. 9. 1939, nr. 241, s. 3, *Zaprzecanie Słowaczyny Niemcom!*; Pozri tiež: *Kurjer Polski*, 1. 9. 1939, nr. 244, s. 3, *Odstępca*; *Kurjer Polski*, 30. 8. 1939, nr. 242, s. 2.

⁶⁴AAN Varšava, f. MSZ, sig. 6474. Pozri tiež SNA, f. MZV, šk. 133, 11051.

o Slovensko vôbec nešlo. Pocit ohrozenia vláda zdôvodnila poukazovaním na protislovenskú mienku v Poľsku, čo je zarážajúce, keďže práve na Slovensku v tom čase vrcholila protipol'ská kampaň. Tiež sústredenie pol'ských jednotiek bolo len odpoveďou pol'skej vlády na vojenské prípravy nemeckej armády na Slovensku a nie naopak.

V súvislosti s blížiacim sa útokom nemeckej armády, zvažovalo velenie 14. armády aj možnosti použitia slovenskej armády pri útoku. Prvý známy dokument pochádza z 30. augusta. Ide o rozkaz veliteľstva skupiny armád Juh, v ktorom sa konštatuje, že podľa možnosti majú byť pri útoku na Poľsko nasadené aj slovenské sily.⁶⁵ Kedy bola o tomto úmysle informovaná slovenská vláda, zatiaľ nevieme. Známe je v tejto súvislosti povojnové svedectvo ministra národnej obrany Čatloša, podľa ktorého sa o postupe slovenských jednotiek dozvedel až tesne pred útokom, aj to náhodou, keď ho údajne zobudila hádka medzi mjr. Pekníkom a gen. Engelbrechtom, na čo si telefonicky vyžiadal súhlas predsedu vlády J. Tisu.⁶⁶ Tiso však jeho výpoveď pred súdom nepotvrdil. Avšak úplne opačne sa po vojne vo väzení vyjadril generál Jozef Turanec, ktorý tvrdil, že „Čatloš pri najmenšom 8 – 10 dní pred nástupom vedel, že i slovenská armáda pôjde. Po schôdzke s gen. Listom v Žiline mi to povedal...“⁶⁷ Čatlošovo tvrdenie nepotvrdzuje ani výpoveď gen. Pulanicha, ktorý vtedy velil 1. divízii. Ten tvrdil, že spolu s ďalšími 10 – 15 dôstojníkmi bol v noci pred útokom zavolaný na veliteľstvo v Spišskej novej Vsi, kde ich očakával Čatloš spolu s gen. Engelbrechtom a vydal im podrobné rozkazy na útok. O nemeckom tlaku sa pritom nezmienil.⁶⁸ O Čatlošovej ochote plniť nemecké požiadavky voči slovenskej armáde vypovedá aj korešpondencia nemeckého vojenského ataše mjr. H. Beckera, ktorý vo svojej správe z 28. augusta napísal, že z viacerých rozhovorov s Čatlošom nadobudol dojem, že „ohľadom vojenských požiadaviek slovenská armáda ráta s tým, že bude nasadená pod nemeckým hlavným velením“.⁶⁹

Paralelne s presunom ďalších nemeckých jednotiek na územie Slovenska, aj mimo ochrannú zónu, vrcholili tiež prípravy na ich nasadenie do útoku. Podľa armádneho rozkazu č.1 z 30. augusta malo pravé krídlo 14. armády kryť jej koncentrovaný útok. Jednotky mali byť ráno 1. septembra pripravené na útok. Úlohou XVIII. armádneho zboru bolo zaútočiť severovýchodne od Vysokých Tatier so skupinou Hauenschild. Hlavný úder však mal viesť medzi Tatrami a Slovenskými Beskydami silami 3. horskej divízie, 4. ľahkej divízie, 2. tankovej divízie smerom Rabka – Krakov. Zároveň mal zbor kryť pravý bok 14. armády, až dovedy, kým nebude pripravená 1. a 2. horská divízia. Z XVII. armádneho zboru sa na Slovensku nachádzala 7. pešia divízia. Tá mala postupovať smerom od Čadce.⁷⁰ 1. a 2. horská divízia sa mali po prechode na východ Slovenska doformovať do 4. – 5. septembra. Armádny rozkaz č. 1. obsahuje tiež inštrukcie pre slovenskú armádu. Tá mala východne od 14. armády brániť pol'sko-slovenské hranice, možnosti jej využitia boli teda stále otvorené.⁷¹ Veliteľstvo 14. armády pritom nevyučovalo pol'ské útoky na územie Slovenska v prvej fáze vojny, aj keď prípravy nepriateľa boli defenzívne, zamerané na obranu krajiny.⁷² Možnosti pol'ského útoku však zvažovala aj slovenská strana.⁷³ S určitými obavami sa slovenské MNO pozeralo tiež na postoj Maďarska, ako sa zachová, a či sa nepriďa na stranu Poľska.⁷⁴

⁶⁵BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 5.

⁶⁶SNA, f. NS, Tnľud 12/47, A 946, F. Čatloš, zápisnica z výpovede gen. F. Čatloša z 9. 1. 1947.

⁶⁷AMV ČR, f. H-502-4 – F. Čatloš, nedatovaná výpoveď gen. J. Turanca.

⁶⁸SNA, f. NS, Tnľud 6/46, A 889, J. Tiso, zápisnica z výpovede gen. Pulanicha z 15. 10. 1946.

⁶⁹SEGEŠ, ref. 2, s. 20.

⁷⁰BA-MA Freiburg, bs. RH 24-17/4 – Korpsbefehl 30. 8. 1939 für den Angriff über die polnische Grenze.

⁷¹BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 4, Armebefehl Nr. 1 – Armeoberkommando 14.

⁷²BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 75, Lagebericht Polen – 19. 8. 1939; Fernschreiben – 29. 8. 1939.

⁷³Napr. pplk. Imro vtedajší veliteľ skupiny Orava hlásil 27. 8. , že „podľa správ a pozorovania nepriateľ sa pripravuje na hranici k obrane, nie je však vylúčené, že zahájí postup na naše územie“. VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 7.

⁷⁴VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 2, č. j. 15 161, prehľad správ č. 8; VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 15.

NASADENIE SLOVENSKEJ ARMÁDY

Podľa nariadenia z 24. augusta mali byť jednotky Finančnej stráže na hranici s Maďarskom posilnené príslušníkmi HG. Aby nedošlo k neželaným incidentom, mali byť gardisti povolávaní ako vojaci. Paralelne s tým boli vojenské jednotky presúvané na severnú hranicu. Tu sa od 23. augusta zoskupili do štyroch skupín – Oravská (SV – Ružomberok), Podtatranská (SV – Spišská Belá), Šarišská (SV – Prešov), Zemplínska (SV – Humenné). K dispozícii bola tiež záloha Vyššieho veliteľstva 3 v Prešove. Mobilizácia slovenskej armády začala 26. augusta 1939 povolaním prvých troch ročníkov. Jej dopĺňovanie však od začiatku sprevádzali problémy. Keďže v dôsledku reorganizácie armády po 14. marci boli nedostatky v evidencii, povolaných bolo postupne až 15 ročníkov. Do 20. septembra 1939 nastúpilo vyše 115-tisíc záložníkov.⁷⁵ Do operujúcich jednotiek však bolo zaradených „len“ vyše 51-tisíc vojakov.

Medzitým pokračoval presun jednotiek s cieľom zabezpečiť severnú hranicu Slovenska. 29. augusta vzniklo Veliteľstvo slovenskej poľnej armády („Bernolák“) v Spišskej Novej Vsi⁷⁶ na čele s gen. F. Čatlošom. Do jeho podriadenosti patrili 3 pešie divízie (1. „Jánošík“ – V-gen. Anton Pulanich, 2. „Škultéty“ – V-pplk. Ján Imro, 3. „Rázus“ – V-plk. gšt. Augustín Malár), ako aj formujúca sa Rýchla skupina („Kalinčiak“). Dňa 1. septembra viedla nemecká armáda aj z územia Slovenska útok proti Poľsku. Do bojových operácií bola nasadená aj slovenská poľná armáda, a to na priamy rozkaz gen. F. Čatloša, v ktorom vyzval „iniciatívne a statočne vy dobyť slobodu neslobodných Slovákov!“⁷⁷ Slovensko však vojnu Poľsku nevypovedalo. Do bojov bola nasadená 1. divízia (SV – Spišská Belá, od 4. 9. – Spišská Stará Ves), ktorej postup bol spočiatku rýchly. I/1 prápor dosiahol už o 9. 15 h Javorinu a Podspady.⁷⁸ Prvé jednotky dosiahli do večera 1. septembra čiaru od východu: Bielovodská Dolina – Javorina – Jurgow – Niedzica.⁷⁹ Na nepriateľský odpor pritom nenarazili. Najväčším problémom preto od začiatku boli narušené dopravné komunikácie, mosty, ktoré ustupujúce jednotky ničili. Podľa operačného rozkazu veliteľstva Bernolák z 2. septembra mali jednotky na západe pokračovať v postupe a nadviazať dotyk s nepriateľským obranným postavením. Naopak na východe sa mali sústrediť na aktívnu obranu. Podľa rozkazu veliteľstva 1. divízie z 1. septembra sa mali jej jednotky rozdeliť do troch podskupín. Ľavá podskupina (I/6, II/6, III/6, I/1 prápory, III/2 delostrelecký oddiel, 5/4 batéria) podriadená veliteľstvu p. pl. 6 (vel. mjr. pech. Mikuláš Markus) mala postupovať v dvoch prúdoch na Nowy Targ. Prvý mal postupovať smerom Ždiar – Javorina – Poronín – Bialy Dunajec – Szafiary – Nowy Targ. Druhý smerom Podspady – Jurgow – Bialka – Nowy Targ. Stredná podskupina (I/4, III/4, III/1 prápory, 3/4 batéria) na čele s veliteľstvom p. pl. 4 (vel. pplk. pech. Ladislav Bodický) mala postupovať smerom Spišská Stará Ves – Czorsztyn – Nowy Targ. III/1 prápor mal krátko po prekročení hraníc zaistiť východný bok postupujúcich jednotiek. Pravá podskupina (prápor II/1, batérie 2/4 a 8/4) veliteľstva p. pl. 1 (vel. pplk. pech. Pavel Kuna) mala postupovať východne od strednej podskupiny a zaistiť priestor Veľký Lipník – Niž. – Wyż Szcawnica a priestor Vysoké Skalky – Szlachtowa. Tým mala kryť ľavý bok jednotiek 2. nemeckej horskej divízie.⁸⁰

2. septembra dosiahli jednotky čiaru Bialy Dunajec – potok Bialka – Dębno – Maniowy – Kluszkowce – Niž. a Wyż. Szcawnica – Szlachtowa – Biala Woda. Úlohou divízie bolo chrániť bok a postup 2. nemeckej horskej divízie, ktorá mala postupovať východne od hlavných

⁷⁵VHA Trnava, f. Ministerstvo národnej obrany (MNO) 1939 – 1945, spisy tajné, šk. 3, č. j. 24 301, 24 316; f. Bernolák, šk. 3, č. j. 15 365 taj.

⁷⁶Tu sídlilo do 8. 9., potom v Solivare pri Prešove a od 24. 9. do 7. 11. vo Vojenských Zruboch vo Vysokých Tatrách.

⁷⁷Slovák, 3. 9., s. 6, Pozri tiež NIŽNANSKÝ, ref 42, s. 189.

⁷⁸VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 14.

⁷⁹VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 27, i. č. 24/1, operačný rozkaz veliteľstva Bernolák č. 2 z 2. 9. 1939.

⁸⁰VHA Trnava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, šk. 96, i. č. 108, s. 318, všeobecný operačný rozkaz č. 2 z 1. 9. 1939.

síl Jánošíka na sever pozdĺž rieky Dunajec.⁸¹ Preto bolo treba presunúť ťažisko postupu. Stredná podskupina veliteľstva p.pl. 4 (I/4, III/4, batérie 3/4, 5/4) spolu s I/1 práporom, ako predvojom, mala postupovať v smere Czorsztyń – Szlembark – Dln. – Grn. Knurów – Ochotnica. Pred Nowym Targom sa teda mala otočiť na východ a zaistiť riekou Dunajec v priestore obce Na Rzece. Ľavá podskupina (I/6, II/6 prápory, III/2 delostrelecký oddiel) mala v tom čase postúpiť z Bieleho Dunajca na Szafłary – Dębno a tvoriť zálohu. Pravá podskupina (II/1, III/1 prápory, 2/4, 8/4 batérie) mala udržať priestor medzi nemeckou 2. horskou divíziou (III/1 prápor bol v priestore Haluszowa – Czorsztyń, teda naľavo od nemeckej divízie), chrániť jej boky a prevádzať prieskumy.⁸² 3. septembra jednotky pokračovali v plnení úloh. Jednotky ľavej podskupiny dorazili do Debna. III/1 prápor z pravej podskupiny postúpil až do priestoru Czorsztyń – Krosnica.⁸³ Tento deň slovenské jednotky zároveň dokončili obsadenie území, ktoré boli zabraté Poľskom v rokoch 1920, 1924 a 1938.

4. septembra pokračovali jednotky strednej (hlavnej) podskupiny v postupe na Ochotnicu, pričom už ovládli priestor Jamné.⁸⁴ Podľa rozkazu veliteľstva 14. armády z 3. septembra cieľom slovenskej divízie malo byť zaistenie priestoru Ochotnica – Zabrzeź a podpora postupu 2. horskej divízie.⁸⁵ Veliteľstvo Jánošík k tomu nariadilo znemožniť ústup nepriateľa na sever od cesty Krościenko – Kluszkowce. Do tohto priestoru sa dostali ešte do večera toho dňa.⁸⁶ Práve tu vstúpili slovenské jednotky do svojho prvého boja proti jednotkám 2. horskej brigády armády Karpaty, pričom zaznamenali aj straty (2 mŕtvi, 5 ranených, 2 nezvestní). Na druhej strane bolo zajatých 30 vojakov, 1 poručík a 5 civilistov. Poľské jednotky sa nakoniec stiahli na severovýchod. Vyskytlo sa tiež niekoľko útokov zo strany civilistov.⁸⁷ Podľa rozkazu veliteľstva 14. armády zo 4. septembra mali slovenské jednotky už 5. septembra postupovať na smere Ochotnica – Zabrzeź – Tymbark až po Zalesie, kde mali vytvoriť hĺbkovo členenú obranu.⁸⁸ Týmto krokom sa mal podporiť postup nemeckých jednotiek, ktoré postupovali od západu v smere Jablonka – Tymbark.⁸⁹ Tento deň musel III/4 prápor previesť útok proti nepriateľskej skupine vedenej civilom.⁹⁰ Podľa denníka veliteľstva Bernolák prápor stratil 30 mužov (ranení a nezvestní) a zajal 1 dôstojníka a 30 vojakov.⁹¹ V dňoch 6. – 7. septembra sa pokračovalo v budovaní obranných postavení, k väčším bojovým stretom s nepriateľom, až na niekoľko útokov zo strany civilistov, však nedošlo. Skupiny civilov strieľajúce zo zálohy mali byť považované za „teroristov“ a v prípade ich chytenia zastrelené. Toto opatrenie sa však velenie armády neodvážilo realizovať a takéto osoby boli v skutočnosti odsunuté do zajateckého tábora. Popravení neboli ani rukojemníci, ktorí mali byť zastrelení, v prípade útokov zo strany civilov.⁹² Správanie civilného obyvateľstva k slovenským vojakom (na rozdiel od nemeckých) sa však napriek tomu v denníku veliteľstva Bernolák hodnotí vo všeobecnosti ako priateľské.⁹³

⁸¹Bližšie pozri DALECKY, R.: Armia „Karpaty“ w wojnie obronnej 1939 r. Rzeszów 1989, s. 41.

⁸²VHA Tmava, šk. 96, i. č. 108, s. 32, všeobecný operačný rozkaz č. 3 z 2. 9. 1939.

⁸³Tamže, hlásenie 3. oddelenia divízie Jánošík o situácii vlastných jednotiek z 3. 9. 1939, s. 342.

⁸⁴VHA Tmava, f. Bernolák, šk. 27, i. č. 24/1, všeobecný operačný rozkaz č. 3 zo 4. 9. 1939.

⁸⁵BA-MA Freiburg, bs. RH 20/14, as. 4, Armeebefehl nr. 4.

⁸⁶VHA Tmava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôvernÉ, šk. 96, i. č. 108, zvláštny rozkaz veliteľstva Jánošík zo 4. 9. 1939, s. 368.

⁸⁷Poľské jednotky ustupovali severným a severovýchodným smerom za riekou Dunajec. Počas ústupu kládli húževnatý odpor a zachytili sa na výšinách za cestou Kamienica – Zabrzeź. Tamže, prehľad správ č. 5 z 5. 9. 1939; Pozri tiež denník 2. odd. veliteľstva 1. divízie „Jánošík“. Tamže.

⁸⁸BA-MA Freiburg, bs. RH 20/14, as. 4, Armeebefehl nr. 5.

⁸⁹VHA Tmava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôvernÉ, šk. 96, i. č. 108, zvláštny rozkaz veliteľstva Jánošík zo 4. 9. 1939.

⁹⁰Tamže, Prehľad správ č. 6 z 5. 9. 1939, s. 189.

⁹¹VHA Tmava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 24.

⁹²Za „teroristov“ mali byť pokladaní tiež Slováci z čs. vojenskej jednotky v Poľsku. PEJS, O.: Poľští zajatci z války německo-poľské na Slovensku. In: Vojenská história, roč. 3, 1999, č. 1, s. 23-24.

⁹³VHA Tmava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 25, 31.

Úlohou 3. divízie „Rázus“ (SV – Prešov, od 8. 9. Medzilaborce) bola ochrana hraníc na východe (od čiar Nowy Sacz – Stará Ľubovňa až po hranice s Maďarskom) proti prípadným poľským útokom. Podľa rozkazu z 2. septembra mali jej jednotky zistiť hustotu obsadenia hraníc nepriateľom silnejšími výpadmi a zároveň sa zmocniť priestoru až po čiaru Muszyna – Tylicz. V týchto intenciách slovenské jednotky už 2. septembra nadranom zaútočili na poľské jednotky pohraničnej stráže, tie však ešte pred útokom ustúpili. Menší odpor bol zaznamenaný pri Cigelke (pri Bardejove).⁹⁴ Podľa hlásenia v denníku Veliteľstva Bernolák „nezistili sa žiadne zjavy, ktoré by naznačovali útočnému úmyslu poľskej armády, až na priestor Str. Sacz-N. Sacz-Krynica-Muszyna, kde ...zhromažďujú sa silnejšie prvky“. Vo večerných hodinách jedno poľské lietadlo napadlo slovenské jednotky v pohraničí, po opätovanej palbe odletelo.⁹⁵ Väčší incident sa odohral v priestore Duklianskeho priesmyku, kde Poliáci podnikli útok a menšia jednotka obsadila obec Nižný Komárnik. Výsledkom bol 1 mŕtvy a 15 ranených na slovenskej a 6 mŕtvych a 8 ranených na poľskej strane. Príčinou bola snaha zajať poľského dôstojníka, ktorý prišiel agitovať k slovenským jednotkám.⁹⁶ Tiež pri Lupkovskom tuneli bola prestrelka, pri ktorej bol zastrelený jeden poľský poručík.⁹⁷ 3. septembra nastal incident pri Czeremche, kde boli na slovenskej strane 2 mŕtvi a jeden ranený.⁹⁸ K väčšiemu incidentu došlo 4. septembra, keď slovenské jednotky napadli jednu cyklistickú rotu Poliakov, ktorá postupovala zo smeru Rostajne na Wyszowadka a Grab západne od Duklianskeho priesmyku. Poľská pechota potom vo večerných hodinách z toho istého úseku podnikla protiútok a prinútila slovenské jednotky k ústupu za hranice. Pohraničné incidenty tu prebiehali aj v nasledujúcich dňoch.⁹⁹ Poľské jednotky sa pritom snažili šíriť medzi slovenskými vojakmi propagandu a presvedčiť ich, aby nestrieľali do vlastných slovanských bratov. Možno konštatovať, že v tomto priestore prišlo k oveľa tvrdším stretom s nepriateľskými jednotkami ako na území, v ktorom operovala divízia Jánošík.

Do bojov mala pôvodne zasiahnuť aj druhá divízia Škultéty (SV – Poprad). Podľa rozkazu zo 4. septembra sa jej jednotky mali presunúť do priestoru Bardejov, odkiaľ mali zasiahnuť smerom na Nowy Sacz alebo na Gorlice. Tento rozkaz však bol už 5. septembra zmenený. „Škultéty“ sa mal presunúť železničnými transportmi do priestoru Prešov – Kapušany, kde sa mal pripraviť na zásah v smere Nižný Svidník – Krosno.¹⁰⁰ Zároveň bol vymenovaný nový veliteľ 2. divízie, ktorým sa stal gen. Alexander Čunderlík. 2. divízia však nakoniec do bojov nezasiahla. Jej dovtedajší veliteľ pplk. Ján Imro bol odvelený do Vranova, kde utvoril veliteľstvo Rýchlej skupiny („Kalinčiak“), ktorá sa mala podieľať na ochrane pohraničia najmä na smere Stakčín – Snina.¹⁰¹

V súvislosti s postupom nemeckých jednotiek zo smeru Dolný Kubín až k Tymbarku sa veliteľstvo slovenskej armády rozhodlo preskúpiť celú armádu na východ, tak aby mohla zasiahnuť na smere Bardejov – Dukla alebo Medzilaborce – Sanok.¹⁰² Z obsadeného územia bola od 7. septembra stiahnutá väčšina jednotiek 1. divízie. Na obrannom postavení zostal len I/4 prápor.¹⁰³ 8. septembra vytvoril dočasné posádky v Zakopanom, Jurgove a Javorine. Tie

⁹⁴Tenže, s. 15; f. Bernolák, šk. 1, č. j. 15 046, prehľad správ č. 4 z 3. 9.

⁹⁵VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 15, 17.

⁹⁶VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 2, i. č. 9, č. j. 15 039.

⁹⁷VHA Trnava, f. Bernolák, č. j. 15 046, prehľad správ č. 4 z 3. 9.

⁹⁸VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 18-19.

⁹⁹VHA Trnava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, šk. 96, i. č. 108, prehľad správ č. 5 z 5. 9. 1939.

¹⁰⁰VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 5, i. č. 29, č. j. 15 066, 15 074.

¹⁰¹VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 5, č. j. 15 069. Rýchla skupina mala tri oddiely (I. Jazdecký, II. Cyklistický, III. Motorizovaný. Krátko po sformovaní mal motorizovaný oddiel 1 rotu tankov (13 LT vz. 35), 1 rotu kanónov proti útočnej vozbe (KPÚV), 6 pancierových automobilov OA vz. 30, pomocné jednotky. VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 5, i. č. 31; K 22. 9. mal už 6 KPÚV, 13 OA, 22 tankov. Bližšie pozri FRANCEV, V.: Útočná vozba slovenskej armády 1939 – 1944. In: Historie a vojenství. 1997, č. 2, s. 103.

¹⁰²VHA Trnava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, šk. 96, i. č. 108, s. 153.

¹⁰³Tamže, všeobecný operačný rozkaz na presun na východ zo 7. 9. 1939, s. 358; rozkaz na zastavenie presunov na východ z 8. 9. 1939, s. 386.

boli zlikvidované až rozkazom z 29. septembra.¹⁰⁴ 8. septembra sa premiestnilo veliteľstvo slovenskej armády zo Spišskej Novej Vsi do Solivaru pri Prešove. Rýchly postup nemeckých vojsk na západe, postup 1. horskej divízie do Poľska¹⁰⁵ a príchod ďalších dvoch nemeckých divízií (56. a 57.) na východ Slovenska však vylúčil zásah slovenskej armády na smere Bardejov – Dukla. Tá preto začala sústreďovanie k možnému zásahu na smere Medzilaborce – Sanok. Preto bol prerušený aj presun 1. divízie na východ.¹⁰⁶

Jednotky 3. divízie do 6. septembra dosiahli priestor Dołżyca – Radoszyce – Oslawica – Lupków. Hlbšie prenikli 10. 9., keď jednotky p.pl. 5 dosiahli obec Rzepedz a predsunutými hliadkami zaistili južné svahy severozápadne Szczawne.¹⁰⁷ Keďže odpor poľských jednotiek bol vďaka príchodu spomínaných nemeckých divízií ľahko prekonaný, slovenské jednotky do 11. 9. dosiahli až po čiaru Bukolsko – Kulaszne – Baligród – Jablonki – Cisna.¹⁰⁸ Tu je dôležité spomenúť, že v dôsledku hladkého ústupu nepriateľa postupovalo veliteľstvo 3. divízie z vlastnej iniciatívy.¹⁰⁹ Potvrzuje to aj hlásenie veliteľstva XVIII. armádneho zboru z 11. septembra. Bojová činnosť slovenskej armády takmer úplne ustala 11. septembra.¹¹⁰ V ďalšom období sa slovenské jednotky sústredili na očisťovanie poľského územia od zvyškov nepriateľských vojakov, a to po čiaru Krosno – Sanok – Lesko. Táto úloha bola zverená veliteľstvu Rázus, resp. jemu podriadeným jednotkám vyčleneným z Rýchlej skupiny.¹¹¹ Na druhej strane mobilizácia pokračovala ďalej¹¹², vytvárali sa B a C útvary, čo evokuje otázku či nešlo aj o snahu ukázať Nemecku, že so svojím spojencom môže naďalej počítať. Demobilizácia začala po 17. septembri, najprv vo forme poľnohospodárskych dovolení.¹¹³

Bojová zaangažovanosť slovenskej armády aj napriek popísanému, nebola veľmi veľká o čom svedčia aj relatívne malé straty (celkom 18 mŕtvych, 46 ranených a 11 nezvestných), pritom často spôsobené nehodami.

Do bojov sporadicky zasahovalo aj slovenské letectvo. Praktickú bojovú činnosť na tomto úseku frontu v prvých dňoch znemožňovalo zlé počasie. Od začiatku bola aktívna protivzdušná obrana, ktorá zabezpečovala presuny pozemných jednotiek.¹¹⁴ Luftgaukommando XVII vo Viedni vydalo 31. 8. rozkaz, ktorým si podriadilo časť slovenských jednotiek: *Veliteľstvo*

¹⁰⁴VÚA-VHA Praha, f. Sbíрка – Slovenská armáda 1939 – 1945, šk. 27, i. č. 24/21, č. j. 15 395.

¹⁰⁵Časť postupovala 5. 9. smerom Kryzowka-Grybów na podporu 2. horskej divízie. Hlavná časť sa presunula k Bardejovu a hranice prekročila 7. 9. KALTENEGGER, R.: Die deutsche Gebirgstruppe 1935 – 1945. München 1999, s. 112; BA-MA Freiburg, bs. RH/24/18, as. 15, XVIII Armeekorps, Ia Meldungen 29. 8. – 10. 10. 1939; bs. RH 28-1/207 – Anlage zur Kriegstagebuch; Pozri tiež STEBLIK, W.: O koncentracji niemeckiej w Slowacjii 1939 r. In: Wojkowy przegład historyczny, roč. 6, 1961, č. 2, s. 298-301.

¹⁰⁶BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 4; VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 33.

¹⁰⁷Do večera 10. 9. dosiahol Rázus čiaru: Przybyszów – Rzepedz – Turzańsk – Kamionki – Huczvice – Rabe, Tamže, s. 39.

¹⁰⁸Jednotlivé veliteľstvá boli rozmiestnené nasledovne: p.pl. 21 – Smolník (I/21 – Huczvice; II/21 – Rabe; III/21 – Przybyszów); p.pl. 5 – Komanča (I/5 – Rzepedz; II/5 – Szczawne; III/5 – Turzańsk); del. pl. 3 – Medzilaborce; Skupina del. pl. 51 (I/51, II/51, III/52) – Výrava. VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 40.

¹⁰⁹VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 38.

¹¹⁰BA – MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 75.

¹¹¹VÚA-VHA Praha, f. Sbíрка – Slovenská armáda 1939 – 1945, šk. 27, i. č. 24/13.

¹¹²Napr. k 15. 9. 1939 boli vel. Bernolák podriadené tieto jednotky: Veliteľstvá Jánošík; Škultéty; Rázus; Kalinčiak; 4. a 14. ženijná rota; strojná; svetlometná; stavebná rota; telegrafný prápor, obrnený vlak; roty VGPL 4,5,6,7; del. pl. 4, 51; del. bat. 7/153; skupiny OPL „Šarfia“ a „Čakanka“; vel. obvodu OPL „Ruža“; veliteľstvo letectva a OPL; **Jánošík** – p.pl. 4, 6, 35; del. pl. 1; del. oddiel II/4; 1. ženijná rota (motor.); 11. ženijná rota; mostová súprava č. 1; VGPL 1, telegrafný prápor. **Škultéty** – p.pl. 3, 5,21; del. pl. 2, 2. ženijná rota (motor.); 2. ženijná rota; mostová súprava č. 2; VGPL 2, telegrafný prápor. **Rázus** – p.pl. 1,12, 18, del. pl. 3, del. oddiel I/4; 3., 13. ženijná rota (motor.); mostová súprava č. 3; VGPL 3; telefónny prápor; **Kalinčiak** – I. oddiel jazdecký, II cyklistický, III. motorizovaný, telefónny oddiel.

¹¹³VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 2, i. č. 9.

¹¹⁴BA-MA Freiburg, bs. RH/24/17, as. 6.

Vojenská história

skupiny OPL (ochrana proti lietadlám) Spišská nová Ves: stíhacia letka 49-vytvorená zo stíhacích letiek 45 a 49, I. oddiel 153. delostreleckého protiletadlového pluku, 1. protiletcké hlásne družstvo, 1 svetlometná batéria so 16 svetlometmi. Jeho úlohou¹¹⁵ bola ochrana letiska a tiež ochrana zhromažďujúcej sa slovenskej armády; *Veliteľstvo stíhacej perute Piešťany* – dve stíhacie letky (v slovenských prameňoch označené ako letky 37, 39 vytvorené z letiek 37, 38, 39). Ťažisko malo ležať na ochrane zbrojárskych podnikov.¹¹⁶ Rozkazom z 2. septembra sa mala letka 39 (12 lietadiel) presťahovať na letisko do Žiliny.¹¹⁷

Po vypuknutí vojny poľské letectvo v rámci taktického prieskumu preniklo nad územie Slovenska a ostrelovalo niekoľko vojenských cieľov. K bombardovaniu pozemných cieľov však nepristúpilo. Keďže aktivita slovenských, ale aj nemeckých jednotiek, sa na území Slovenska postupne preniesla na východ, kde dochádzalo k incidentom s poľským prieskumným letectvom¹¹⁸, nariadilo veliteľstvo Luftgaukommando XVII rozkazom zo 6. septembra presunúť do právomoci skupiny OPL Spišská Nová Ves stíhaciu letku 37 (v nemeckých prameňoch označenú ako letku 11) z Piešťan.¹¹⁹ K tomuto kroku sa nemecké veliteľstvo odhodlalo po tom, čo trojčlenný roj Avii B – 534 zostrelil 6. 9. jedno prieskumné lietadlo Lublin R-XIII D 56. poľskej eskadry, ktoré sa zrútilo pri obci Ostrovany, neďaleko Sabinova.¹²⁰ 5. 9. začal presun početných útvarov nemeckého letectva podliehajúcich Luftflotte 4 na slovenské letiská. 7. 9. začalo nemecké letectvo intenzívnu bombardovaciu činnosť zo slovenských letísk. Medzitým sa zastavili prelety poľských lietadiel nad Slovenskom, čo súviselo s rastúcim tempom ústupu poľských jednotiek. Na zabezpečenie sprievodu pre strmhlav útočiace Junkers Ju 87 prešla na poľné letisko Kamenica nad Cirochou 7. septembra 39 (resp. 12) letka zo Žiliny. 9. 9. k nim pribudli aj lietadlá letky 37 (resp. 11). Úlohy na východe Slovenska plnili do 18. 9. (jedno lietadlo bolo zostrelené),¹²¹ keď už v dôsledku postupu frontu slovenské letiská strácali pre Luftwaffe operačný význam. Operačne nasadené boli tiež Letovy Š.328. Plnili letecký prieskum a kuriérnu službu.¹²²

SITUÁCIA V „ZÁZEMÍ“

Po vypuknutí vojny bolo treba zamedziť tiež protivojnovým prejavom. Vládna garnitúra si uviedomovala, že účasť na ťažení je z vnútropolitického hľadiska rizikom. Dôležitú úlohu pri militarizácii verejnosti mala hrať naďalej propaganda. Svedčí o tom aktivita A. Macha. Okrem vlastného Úradu propagandy a Hlavného veliteľstva HG vydával tiež odporúčania pre predstaviteľov vlády.¹²³ Na novú situáciu zareagoval už 1. septembra. Slovenskému rozhlasu

¹¹⁵BA-MA Freiburg, RH/24/18, a.s. 8, Befehle der Luftwaffe, 31. 8. 39 – 6. 9. 39.

¹¹⁶Veliteľstvu Bernolák podliehalo Veliteľstvo obvodu OPL v Spišskej Novej Vsi so skupinami OPL: II/153 oddiel (Prešov); III/153 oddiel (Poprad); samostatná rota VGPL 5 v Dubovej, všetky pozorovacie letky (9, 10, 12, 16) a zvedná (64) a štátna hlásna služba s ústredňou v Spišskej Novej Vsi. VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 5, i. č. 24, č.j. 22106 taj.

¹¹⁷BA-MA Freiburg, bs. RH/24/18, as. 8

¹¹⁸Napríklad 5. 9. 1939 jedno poľské lietadlo preniklo pri taktickom prieskume nad Prešov, kde paľbou z guľometu zaútočilo na slovenskú pechotu pochodujúcu po námestí Pittsburskej dohody. Výsledkom bolo 5 ranených. VÚA-VHA Praha, f. Sbirka – Slovenská armáda 1939 – 1945, šk. 66, i.č. 38/7.

¹¹⁹BA-MA Freiburg, bs. RH/24/18 as. 8.

¹²⁰OLEJKO, A.: Bojová činnosť 56. pozorovacej eskadry armády Karpaty nad Slovenskom v obrannej vojne roku 1939. In: Vojenská história, roč. 9, 2005, č. 1, s. 33-39.

¹²¹Podľa J. Rajnince uskutočnili tieto dve stíhacie letky spolu 8 sprievodných letov nemeckých strmhlavých Ju 87 do hĺbky 60 až 90 km. RAJNINEC, J.: Slovenské letectvo 1939 – 1944. 1. Bratislava 1997, s. 48.

¹²²Bližšie pozri tiež PETRÍK, J. – OLEJKO, A.: Karpackie nebo 1939. Dębica 2001; ANDROVIČ, Š.: Slovensko a letectvo vo vojne proti Poľsku – 1939. In: Historie plastikového modelárství, 7, 2002, s. 24-27; II. časť, 8, 2002, s. 26-27.

¹²³Napr. 10. 9. napísal: „Pre pána predsedu vlády ako najvyššieho veliteľa napísať rozkaz, ktorý poučí a povzbudí vojakov. Podobne deň predtým inštruoval ministra národnej obrany: „Prosím p. ministra Čatloša oznámiť, že je tu poriadok a že HG presne plní, čo sa jej uložilo.“ SNA, f. NS, II A – 898, Tn Fud 8/46, A. Mach, služobné listy HV HG z 9. a 10. 9. 1939.

nariadil, aby vysielal aj v noci a pripomenul prísnu subordináciu: „Nariaďujem presne sa držať pokynov p. posl. Körpera a jeho zástupcu, ktorí vykonávajú rozkazy pol. vládnych činiteľov. Zprávy vojenského rázu musia byť prevzaté a schválené nemeckou vojenskou misiou.“ Podobné boli tiež inštrukcie pre T.J. Gašpara: „Zprávy z frontu a o vojenských veciach vôbec môžu byť dané do STK len po Tvojom súhlase...“¹²⁴

Dobová tlač sa v tejto súvislosti usilovala vytvárať obraz jednotného, brániť svoju vlasť pripraveného národa. Rýchle víťazstvo nemeckých zbraní považovala za triumf, ktorý mal byť dôkazom správnosti predchádzajúcich krokov: „Kto triezvym rozumom, statočnou slovenskou dušou a s odhodlaným srdcom skúma však vojnové polozenie Slovenska, musí skloniť hlavu pred bohom, že takto riadi osudy slovenského národa a musí vzdať vďaku hlave štátu, Dr. Jozefovi Tisovi, Dr. Vojtechovi Tukovi a všetkým jeho spolupracovníkom, za čin, ktorý vykonali, keď 13. 3. dohodli sa s Führerom...“¹²⁵. Zároveň sa snažila dokázať, že ani vojna neotriasla stabilitou v krajine. Propaganda sa snažila tiež „sprostredkovať“ atmosféru z „oslobodeného územia“. Mimoriadne vydanie Slováka z 2. septembra na prvej strane oznamovalo: „Slobodná Javorina, zdravím ťa!“ Pritom slovenská strana si už 2. septembra vybavila súhlas DMK, aby mohla sprostredkovať atmosféru z oslobodeného územia, a aby predseda vlády J. Tiso a minister zahraničných vecí F. Durčanský vo svojich prejavoch vo Zvolene sa mohli zmieniť o opätovnom dobytí Javoriny a z toho plynúcom ľudovom nadšení.¹²⁶ Nemecká strana tiež súhlasila, aby slovenské orgány prevzali správu tohto územia, o čom M. Černák slovenskú stranu informoval 14. septembra.¹²⁷

Priestor dostávali emotívne výpovede ľudských politikov, ktorí verejnosť presvedčali o dojatí a nadšení miestneho obyvateľstva vykúpeného spod poľského útlaku.¹²⁸ Pritom však na území, ktoré Poľsko zabralo pred 20 rokmi, a ktoré prešlo polonizáciou, nebola situácia taká jednoznačná. Predovšetkým sa obchádzal fakt, že v pohraničí sa za posledných 20 rokov štruktúra obyvateľstva výrazne zmenila. Napriek tomu, že pri sčítaní ľudu v roku 1940 sa 99 % obyvateľstva z tohto územia prihlásilo k slovenskej národnosti, policajné hlásenie konštatuje nasledovné: „plánované a intenzívne popoľštené obyvateľstvo inkorporovaného územia je vedené zo stanoviska politického a národnostného viac materialistickými ako citovými prvkami.“¹²⁹

Dôležitú úlohu pri militarizácii verejnosti zohrala fašizoidná organizácia Hlinkova garda, ktorá predstavovala jednu z hlavných opôr režimu. Význam HG stúpol vďaka vládnemu nariadeniu z 5. septembra, ktorým sa stala povinnou pre všetkých Slovákov vo veku 18 – 60 rokov, zároveň mohla kontrolovať verejný život a spolupôsobiť pri udržiavaní poriadku. Zo strany vládneho konzervatívneho krídla to bol kompromis radikálom. Cieľom bolo sústrediť všetky sily proti jednému nepriateľovi. O význame HG sa jeho predstavitelia presvedčili už v súvislosti s mobilizáciou. Vzhľadom na technické problémy sa jej organizačná štruktúra využila pri povolávaní nevojakov (19 – 50-ročných), gardistov starších ako 35 rokov, dobrovoľníkov, čiastočne tiež záložníkov, na ktorých sa vzťahovali mobilizačné vyhlášky (gardistov, ktorí boli už skôr nasadení do strážnej služby). V tejto súvislosti bola HG využitá na rôzne strážne účely. Režim garde prisúdil tiež právomoci v oblasti perzekúcie zdanlivých a skutočných nepriateľov. Výsledkom boli svojvoľné excesy voči obyvateľstvu, najmä Židom.¹³⁰ Úlohou HG bolo tiež šíriť

¹²⁴SNA, f. NS, II A – 898, Tn ľud 8/46, A. Mach, služobné listy HV HG z 1. a 10. 9. 1939.

¹²⁵Slovák, 5. 9. 1939, s. 1, Vojnový stav a Slovensko.

¹²⁶SNA, f. Alexandrijský archív, II C-905, P 1887 b. Za týmto účelom sa 2. 9. uskutočnila porada v byte ministra V. Tuku, na ktorej sa zúčastnil aj F. Čatloš a A. Mach, s gen. Barckhausenom.

¹²⁷SNA, f. MZV, šk. 112, 11575/39, úradný záznam z telefonického rozhovoru.

¹²⁸Slovák, 2.9. 1939, s. 1, Slobodná Javorina, zdravím ťa!; 3. 9. 1939, s. 2, Slovenské slobodné obce zdravia hlavu štátu; s. 3, Dojímavá oddanosť Dr. Tisovi.

¹²⁹V rámci reslovakizácie tohto územia sa vláda seriózne zaoberala prípravami deportovať z tohto územia všetkých Poliakov, ktorí sem prišli po roku 1920, s výnimkou tých, ktorí si zobrali Slovenku a mali deti, ako aj tých, „čo sa zapojili“.

SNA, f. ÚŠB (209), 209-386-5.

¹³⁰BAKA, K pôsobeniu ref 3, s. 42.

medzi obyvateľstvom protipol'ské nálady, a to podľa inštrukcií HV HG. Niektoré prednášky so štvavým protipol'ským obsahom, predchnuté militantným nacionalizmom, pritom pripravoval sám veliteľ HG A. Mach.¹³¹ K povinnostiam Hlinkovej mládeže patrilo manifestačné vítanie nemeckých transportov, účasť na celonárodných bohoslužbách za bojujúcich vojakov. Organizácie zabezpečovali „svojpomocné práce“, kde bol nedostatok pracovných síl.¹³²

Už pred začiatkom vojny sa vystupňoval boj proti šepkanej propagande, zintenzívnilo sa sledovanie podozrivých osôb. Tieto opatrenia zastrešoval zákon o obrane štátu z roku 1936, napriek tomu, že režim sa bez nich nezaobišiel ani v predchádzajúcom období. Stúpol počet osôb preventívne zaistených v Zaisťovacom tábore Ilava a v tzv. ochrannej väzbe. Justičné orgány, ktoré si aj po 14. marci udržali určitú nezávislosť však takýto postup čiastočne negovali. Po skončení vojny bola väčšina podozrivých prepustená. 28. augusta vyšlo nariadenie, podľa ktorého mali byť „všetkým nespohľivým osobám odobraté rádioprijímače“. Medzi bezpečnostné opatrenia treba zaradiť tiež realizáciu vládneho nariadenia z 21. júna 1939, podľa ktorého boli mobilizovaní židovskí záložníci izolovaní v pracovných strediskách. Vychádzalo z presvedčenia, že Židia sú najväčší nepriatelia slovenského národa a súviselo s celkovou protizidovskou politikou štátu.¹³³ Pozornosť bezpečnostných orgánov sa sústredila tiež na pátranie po utečencoch. Ich počet stúpol v októbri príchodom pol'ských vojakov – zbehov z Maďarska, ktorí sa chceli vrátiť domov. Sústreďovaní boli v zajateckom tábore Oremov Laz pri Lešti, kde sa s nimi zaobchádzalo viac-menej v zhode so ženevskými dohodami, ktorá sa však nie vždy dodržiavala. Tábor bol zrušený vo februári 1940 a väčšina zajatcov odovzdaná Nemcom, v rozpore s vojnovým právom.¹³⁴

Vďaka uvedeným opatreniam, ale aj preto, že organizovaný odboj sa v roku 1939 len rozbiehal, sa významnejšie protivojnové prejavy na Slovensku neuskutočnili. A to i napriek niekoľkým incidentom zo strany rukujúcich záložníkov. Nie každý mal politický podtext, vo viacerých prípadoch išlo o bežné výtržnosti opitých vojakov. Najväčším protivojnovým prejavom bola vojenská vzbura v Kremnici, počas ktorej asi 1 000 až 3 000 vojakov opustilo posádku a odišlo do mesta prevolať protištátne heslá. Pritom príčiny samotnej vzbury, ktorá vypukla 15. septembra 1939, nespočítali ani tak v uvedomovaní si účasti na agresii, ako v problémoch sociálneho charakteru (problémy so zásobovaním, nedostatok dôstojníkov, strach o vlastné rodiny atď.).¹³⁵ Slovenské médiá o tom informovať nemohli. Naopak, nálady vo vojsku propaganda vykresľovala len v najlepšom svetle.¹³⁶ Napätú atmosféru vo vojsku vyriešila až postupná demobilizácia. 23. septembra sa začalo rušiť zatemnenie objektov.¹³⁷ Toto obdobie predstavitelia režimu ešte propagandisticky využili na vyznamenávanie vojakov.¹³⁸ Propaganda medzitým naďalej zdôvodňovala zmysel slovenskej účasti na vojne. J. Tiso dokonca vyhlásil, že vojna bola vlastne „poslednou skúškou“ slovenského národa: „A boli sme postavení pred túto poslednú skúšku, aby sme dokázali svetu, že sme hodní toho, aby nás zaradil do zoznamu národov so svojím samostatným štátnym zriadením.“¹³⁹ Tieto slová vyslovil napriek tomu, že so Slovenskom rozviazali styky tak Francúzsko, ako aj Anglicko.

¹³¹SNA, f. 604 (Hlinkova garda), 604-66-2.

¹³²BAKA, K pôsobeniu, ref 3, s. 40-43.

¹³³Tamže, s. 37-38.

¹³⁴PEJS, O.: Polští zajatci z války nemecko-polské na Slovensku. In: Vojenská história, roč. 3, 1999, č. 1, s. 22-23; CZARNOTTA, Z. – MOSZUMAŃSKI, Z.: Polscy jeńcy wojenni w niewoli słowackiej (1939 – 1942). In: Przegląd Historyczno-wojskowy, roč. 5, 2004, č. 3, s. 117-146.

¹³⁵BAKA, K pôsobeniu, ref 3, s. 39.

¹³⁶Slovenská politika, 5. 9. 1939, s. 3, Nastupujeme!

¹³⁷VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník – Slovenské armádne veliteľstvo Bernolák, s. 52.

¹³⁸Ako prví boli dňa 21. 9. v Spišskom Podhradí vyznamenaní vojaci I. práporu pešieho pluku 1, ktorý ako prvý prekročil pol'ské hranice. Prápor dostal čestný názov „Javorínsky“. Slovák, 22. 9. 1939, s. 3.

¹³⁹Slovák, 27. 9. 1939, s. 3, Musíme byť ešte na stráži!

Vojenská história

Aké boli reakcie širokej verejnosti? Je známe, že vojna proti slovanskému národu nebola vo verejnosti v predchádzajúcom období populárna. Vďaka rýchlemu víťazstvu, keď pominula obava z vojny, sa však situácia stabilizovala. Z viacerých hlásení Hlinkovej gardy (ktoré však treba brať s rezervou) vyplýva, že keď bolo jasné, že Slovensko získa poľské pomedzie, zavládlo v radoch obyvateľstva nadšenie. To sa však prelínalo so sklamaním z toho, že účasť vo vojne neprinesie aj revíziu maďarsko-slovenskej hranice.¹⁴⁰ Podobné poznatky o náladách verejnosti nadobudol tiež Sicherheitsdienst¹⁴¹, ale i nemecký vyslanec na Slovensku. Prítomnosť nemeckej armády podľa neho zanechala dobrý dojem, čoho dôkazom je, že sa zaobišla bez incidentov.¹⁴²

V dôsledku vojny sa výrazne posilnil vplyv radikálov okolo HG. Jej predstavitelia to využili a v podmienkach zmilitarizovanej spoločnosti chceli spojiť likvidáciu vonkajšieho nepriateľa s odstránením toho vnútorného, a teda s presadením vlastných mocenských ambícií. Podobne sa správali tiež príslušníci Freiwillige Schutzstaffel, ktorých sebavedomie narástlo prítomnosťou nemeckých jednotiek. Okrem slovných útokov v tlači prešla HG rýchlo k činom. Svedčia o tom návrhy na zriadenie väzníc a pracovných táborov riadených HG, iniciatíva pri perzekúcii odporcov režimu. Na základe rozkazu zo 14. septembra chcela HG vypracovať zoznamy majiteľov licencií Čechov, Židov, Slovákov, ktorí sa „nechovajú tak, ako to vyžaduje záujem štátu“. Vzostup radikálov však pribrzdil už zjazd HSLŠ na prelome septembra a októbra, keď nepresadili svoju kandidátku vedenia strany. Po skončení vojny sa ako neutržateľné javilo aj vládne nariadenie o HG, čo dokazovali aj reakcie širokej verejnosti. Ako je známe, tento spor vyvrcholil prijatím nového vládneho nariadenia v decembri.¹⁴³

ZAHRANIČNOPOLITICKÉ DÔSLEDKY

Je známe, že nemecká strana bola s účasťou Slovenska na ťažení spokojná. Aké boli reakcie slovenských politikov na vystúpenie po boku nemeckej armády? Zaujímavé sú reakcie na rozkaz gen. Lista zo 7. septembra, ktorým slovenskú armádu poveril novými úlohami v zázemí. Podľa názoru gen. Barckhausena najdôležitejším členom slovenskej vlády jeho znenie jednoznačne vyhovovalo. Postoj slovenskej vlády podľa neho výstižne charakterizovala reakcia ministra zahraničných vecí F. Ďurčanského na výzvu gen. Franca, ktorú adresoval zainteresovaným vládam, aby sa postarali o lokalizáciu vojnového konfliktu.¹⁴⁴ Podľa Ďurčanského slovenská vláda síce bola nútená siahnuť k vojenským opatreniam, čo však v zhode s oficiálnou propagandou zdôvodnil hroziacim útokom nepriateľa na vlastné územie.¹⁴⁵ U gen. Čatloša Barckhausen predpokladal, že tento rozkaz vnímal ako každý iný vojak, keďže ako veliteľ slovenských síl sa už ďalej nemohol podieľať na víťaznom postupe nemeckej armády. Pri hodnotení účasti slovenskej armády by sa však nemalo prehliadnuť ani to, ako sa správali aj ostatní vojenský velitelia. V tejto súvislosti je zaujímavé hlásenie nemeckého vyslanca na Slovensku H. Bernarda, ktorý v súvislosti so zastavením bojovej aktivity slovenskej armády 11. septembra napísal: „V slovenskej armáde sa vystupňovalo bojové nadšenie do takej miery, že jej vedenie veľmi ľutovalo, že sa nemôže aj naďalej plece pri pleci s nemeckou armádou zúčastniť na nemeckom boji proti Poľsku.“ Rozhodnutie nemeckého velenia podľa Bernarda niektorí slovenskí dôstojníci

¹⁴⁰VÚA-VHA Praha, f. Sbirka – Slovenská armáda 1939 – 1945, šk. 66, sign. 53/39.

¹⁴¹AMV ČR, f. „135“, 135-2-5, hlásenie agenta SD z 9. 9. 1939.

¹⁴²SÚA Praha, f. „136“, šk. 31, sign. 136-21/6, s. 479791.

¹⁴³Bližšie pozri: BAKA, K pôsobeniu, ref 3, s. 51-53.

¹⁴⁴SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b, hlásenie gen. Barckhausena pre A. O. K. 14 z 11. 9. 1939; Pozri tiež BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 2, Kriegstagebuch AOK 14.

¹⁴⁵SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b, Auszug aus Grenzbote 10. 9. 1939 – Francos Aufruf.

pochopili ako prejav znevažovania ich kvalít, a teda nespokojnosti s činnosťou slovenskej armády a v tomto duchu sa aj sťažovali nemeckému vojenskému atašé.¹⁴⁶

Snem Slovenskej republiky sa k otázke účasti Slovenska vo vojne proti Poľsku nevyjadril, keďže vojnu Slovensko oficiálne nevyhlásilo. V pléne sa tejto témy počas vojny dotklo len vystúpenie Vojtecha Tvrdeho, ktorý však nevybočil z rámca oficiálnej propagandy.¹⁴⁷ Na jednom z ďalších zasadnutí 19. októbra poslanec P. Čarnogurský odsúdil čs. zahraničný odboj, a tým podporil prijatie zákona o zhabaní majetku pre niektoré trestné činy. Diskusiu však ani on nevyvolal, jej absencia však bola pre fungovanie snemu v nedemokratických podmienkach typická. V podobnom duchu sa nieslo tiež prijímanie zákona 22. decembra, ktorým sa schválila inkorporácia hraničného územia.¹⁴⁸ Účasťou slovenskej armády vo vojne sa 18. októbra zaoberal branný výbor. Podľa oficiálnej správy pre STK vyslovil jednohlasnú vďaku vláde a prezidentovi za „obhájenie vlasti a jej záujmov“. Obsah diskusie však zatiaľ známy nie je.¹⁴⁹

Oficiálnu bodku za poľskou kampaňou dala vojenská prehliadka, ktorá sa uskutočnila 5. októbra 1939 v Poprade. Je známe, že vojna posilnila postavenie Slovenska, ktoré sa tak etablovalo ako vzorový štát v nacistickej sfére vplyvu. Ľudácka propaganda v tejto súvislosti písala, „že budúcnosť Slovenska je už definitívne zabezpečená“. Ako dôkaz citovala tiež Hitlerov ďakovný telegram J. Tisovi.¹⁵⁰ Vyvrcholením bola dohoda medzi nemeckou a slovenskou stranou z 22. októbra 1939 o prinavrátení území zabratých Poľskom od roku 1920. Deň predtým sa dokonca A. Hitler osobne stretol so slovenským vyslancom M. Černákom, pričom zdôraznil, že odteraz Nemecko nebude viac znášať zasahovanie do práv Slovenska, a to z ktorejkoľvek strany. Hitler dal Ľudákovi určitú nádej aj v otázke revízie Viedenskej arbitráže, keď prisľúbil, že akonáhle tieto problémy dozrú k rozhodnutiu, kontaktuje slovenskú vládu.¹⁵¹ Postoj Nemecka k pomerom na Slovensku však nebol taký jednoznačný. Počas vojny Nemci získali množstvo informácií o pomeroch na Slovensku. Ako zásadná kritika tu vyznieva konštatovanie, že na slovenský politický a spoločenský život majú ešte stále veľký vplyv Židia, Česi, čechoslovakisti. Samotného ministra Ďurčanského nacisti už v tomto čase podozrievali zo spojenia s čs. odbojom.¹⁵²

Po vojne sa čiastočne upokojili aj napäté vzťahy s Maďarskom, a to na nátlak Nemecka. Nemci sa od začiatku obávali, aby Slovensko poľskú kampaň propagandisticky nespojilo s požiadavkou na revíziu južných a východných hraníc. Od začiatku preto slovenskú stranu razantne upozorňovali, aby sa akýmkoľvek verbálnym útokom týmto smerom vyhýbala.¹⁵³ V tlači a rozhlase sa napriek tomu objavilo niekoľko útokov proti rozhodnutiu Viedenskej arbitráže,¹⁵⁴ ktoré boli koordinované samotným A. Machom, čiastočne boli reakciou na maďarskú propagandu.¹⁵⁵ Oveľa otvorenejšie boli už spomínané letáky redigované A. Machom. Vzájomné vzťahy sa vyhrotili po zamietnutí slovenskej žiadosti z 11. septembra o povolenie prechodu vojenských transportov cez košickú peáž. Je známe, že krízu vyriešil zásah Nemecka,

¹⁴⁶SÚA Praha, f. „136“, šk. 31, s. 479 785.

¹⁴⁷Tesnopisecké správy Snemu Slovenskej republiky, 8. zasadnutie z 25. 9. 1939.

¹⁴⁸Tesnopisecké správy Snemu Slovenskej republiky, 22. zasadnutie z 22. 12. 1939.

¹⁴⁹SNA, f. Snem Slovenskej republiky, šk. 46, inv. č. 210, sign. II – 3a/4.

¹⁵⁰Slovenská politika, 10.10. 1939, Nemusíme sa báť.

¹⁵¹SÚA Praha, f. „136“, 479800, správa pre nemeckého vyslanca na Slovensku. Dokonca uvažoval aj o tom, že Slovensku ponúkne aj Zakopané, od čoho ho však jeho podriadení odradili. Dôvodom mal byť nezáujem slovenskej strany, či však o tom vôbec vedela, je otázne. SÚA Praha, f. „136“, 479 797.

¹⁵²AMV ČR, f. „135“, 135-2-5, hlásenia agentov SD.

¹⁵³SÚA Praha, f. „136“, 136-79-5.

¹⁵⁴Pozri napr. článok A. Macha v Slovenskej pravde, 3. 9. 1939, „Krivda na jednej strane bola pomštená – príde ráťanie i s druhou stranou.“

¹⁵⁵Napr. 6. 9. nariadil redakciám ľudáckych časopisov: „Zaoberať sa útočným protislovenským a protinemeckým písaním maďarských /Budapešť/ novin pred týždňom doma. Vtedy ešte netušili, že Nemecko tak rýchlo zvíťazí. Robili si posmech zo „samostatnosti“ Slovenska...“ SNA, f. NS, II A – 898, Tn Ľud 8/46, A. Mach, služobné listy HV HG zo 6. 9. 1939.

ktoré Maďarsko napomenulo, že akýkoľvek nepriateľský akt voči Slovensku by vyvolal jeho zodpovednú reakciu.¹⁵⁶

Vojna však mala pre Slovensko aj oveľa zásadnejšie zahraničnopolitické dôsledky. Priniesla totiž prerušenie diplomatických stykov so západnými mocnosťami (Francúzsko, Anglicko), ktoré okamžite odvolali svojich konzulov z Bratislavy, vojnu Slovensku však nevyprovodovali.¹⁵⁷ Slovenskému konzulovi v Londýne M. Harmincovi (vo Francúzsku SR konzula ešte nemala), ktorý svojej vláde odmietol poslušnosť a po odvolaní sa nevrátil na Slovensko, Foreign Office 12. októbra oznámila, že ho bude aj naďalej uznávať za slovenského konzula v Londýne. Neskôr sa pridala k čs. exilovej reprezentácii v Londýne.¹⁵⁸ Diplomatické vzťahy so Slovenskom rozviazalo tiež Poľsko. Členovia poľského vyslanectva opustili Bratislavu hneď 1. septembra 1939.¹⁵⁹ Vzhľadom na postavenie Slovenska je príznačné, že o ich bezodkladné vystaňovanie požiadalo 1. septembra samotné nemecké vyslanectvo.¹⁶⁰ Na druhej strane je známe, že 16. septembra ZSSR uznal Slovenskú republiku.

Očakávalo sa tiež vystúpenie viacerých slovenských politikov na stranu odboja. Iniciatívy sa chopil slovenský vyslanec vo Varšave Dr. L. Szathmáry, ktorý napísal list poľskému ministerstvu zahraničných vecí, v ktorom protestoval proti postupu slovenskej vlády a vyjadril podporu napadnutému Poľsku.¹⁶¹ 2. septembra svoje stanovisko oznámil aj v poľskom rozhlase (keďže nemecká a slovenská propaganda ho vyhlásila za falzifikát) a citovala ho i poľská tlač.¹⁶² 3. septembra zaslal všetkým slovenským vyslancom telegram s protestom proti obsadeniu Slovenska Nemeckom. Zároveň ich informoval, že v mene slovenského národa zahájil odboj proti tretej ríši, a že požiadala Poľsko a jeho prostredníctvom i spojencov o pomoc. Informoval ich o vzniku Dočasného slovenského výboru vo Varšave, ktorý sa podujal organizovať odboj. Od oslovených vyslancov očakával „prístupenie a spolupôsobenie pri záchrane slobody, cti a budúcnosti Slovenska“. Vyslancu vo Vatikáne K. Sidora vyzval, aby prevzal vedenie Výboru. Ten však toto menovanie odmietol, predpokladal totiž rýchlu porážku Poľska.¹⁶³

Účasť Slovenska na vojenskej agresii potvrdila bezalternatívnu jeho zahraničnej politiky. Tieto udalosti predstavovali z dlhšieho časového horizontu dôležitý krok k uznaniu budúcej

¹⁵⁶SNA, f. MZV, šk. 155, 11 770; SÚA Praha, f. 136, šk. 12, 202 045; 202 047; Pozri tiež HRNKO, A.: Politický vývin a protifašistický odboj na Slovensku (1939 – 1941). Bratislava 1988, s. 71-72.

¹⁵⁷K francúzskej otázke bližšie pozri PETRUF, P.: Vzťahy medzi Slovenskom a Francúzskom v rokoch 1939 – 1944. In: Historický časopis, roč. 41, 1993, č. 5-6, s. 697-698.

¹⁵⁸Čo sa týka V. Británie, tá vo svojom vyhlásení z 12. septembra pokladala Slovensko za okupovanú krajinu, z toho dôvodu sa s ním malo zaobchádzať ako s nepriateľským územím. Britské Foreign Office však zároveň upozorňovalo, že so Slovenskom nie sú vo vojne a Slováci nie sú príslušníkmi nepriateľského národa. Postoj Slovenska pre nich v dôsledku dominantného vplyvu Nemecka nebol čitateľný. Túto otázku preto nechalo otvorenú pre možné riešenia v čase vojny. IVANIČKOVÁ, E.: Zahraničnopolitická orientácia Slovenska v dokumentoch britskej Foreign Office (1939 – 1941). In: Historický časopis, roč. 44, 1996, č. 2; s. 216-218; IVANIČKOVÁ, E.: Slovensko a slovenská otázka vo vojnových plánoch Veľkej Británie 1939 – 1945. In: Slovensko vo vojách a konfliktoch v 20. storočí. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002 organizovanej Vojenským historickým ústavom, Historickým ústavom SAV a Sekciou pre vojenské dejiny pri SHS. Bratislava 2003, s. 174-175.

¹⁵⁹Slovák, 2. 9. 1939, mimoriadne vydanie.

¹⁶⁰SNA, f. MZV, šk. 215, č. 9480.

¹⁶¹AAN Varšava, f. MSZ, 6474; Dokument je v poľskom origináli publikovaný tiež v publikácii ORLOF, E.: Dyplomacja Polska wobec sprawy słowackiej w latach 1938 – 1939, s. 198-199.

¹⁶²Tamže. Pozri tiež ORLOF, E.: Dyplomacja Polska wobec sprawy słowackiej w latach 1938 – 1939, s. 199-200; K histórii týchto dokumentov bližšie pozri: NĚMEČEK, J.: Slovensko-poľské vzťahy v predvečer druhej svetovej vojny. In: Historický časopis, roč. 45, 1997, č. 3, s. 451-452.

¹⁶³Citované podľa JABLONICKÝ, J.: Z ilegality do povstania. Bratislava 1969, s. 17-18; Bližšie pozri: SIDOR, K.: Šesť rokov pri Vatikáne. Scranton 1947, s. 69; Na MZV existovala obava, aby Szathmáryho príklad nenasledovali aj ďalšie zastupiteľské úrady. V tejto súvislosti MZV nariadilo všetkým slovenským zahraničným zastupiteľským úradom, aby s ním prerušili akékoľvek styky. So Sidoram sa v tejto súvislosti 4. 9. telefonicky spojili Galvánek, Klinovský, ako aj samotný minister Ďurčanský. Z ich rozhovorov je zrejme, že Sidorovi príliš nedôverujú a nevedeli čo od neho môžu očakávať. Samotný Ďurčanský Sidora vyzval, aby sa vrátil na Slovensko a zúčastnil sa rokovania o zákone o znovunadobudnutých obciach. SNA, f. MZV, šk. 209, b.č.

Vojenská história

čs. vlády v Londýne. Naznačoval to aj fakt, že po vypuknutí vojny sa vytvorili lepšie podmienky pre činnosť čs. politickej emigrácie. Z dostupných dokumentov pritom vyplýva, že zavlečeniu Slovenska do vojny sa nikto z vtedajšej politickej a vojenskej elity nebránil, spolupráca s nemeckou stranou mala hladký priebeh. Aj keď viacerí politici to chápali ako vynútené gesto. V prípade radikálneho krídla HSLŠ, ale tiež armády, však možno poukázať aj na viaceré prejavy dobrovoľnej participácie.

I. BAKA: SLOWAKEI IM KRIEG GEGEN POLEN IM JAHRE 1939

Am 14. März 1939 entstand der selbstständige Slowakische Staat. Er stellte einen Nebenprodukt der aggressiven Aussenpolitik des nazistischen Deutschlands dar. Eine von den wichtigen Bedingungen der Akzeptation weiterer Existenz des Slowakischen Staates aus der Seite des Dritten Reiches war die Gewährleistung seines Gebietes für den Aufmarsch der deutschen Truppen in den Krieg gegen Polen. Die deutschen Truppen konzentrierten sich an dem Gebiet der sog. Schutzzone in der Westslowakei, wo die deutsche Seite (laut des Schutzvertrags) eigene Garnisonen in der Kraft, die sie für nötig hielt, haben konnte. Nach dem Widerruf des Angriffsbefehls am 26. August breitete sich ihr Aufmarschgebiet auf die ganze Slowakei aus. Es ging um 6 Divisionen des 14. deutschen Armee. Schon in der zweiten Dekade von August verschärfte sich die propagandistische Kampagne. Zu ihrem Leitmotiv wurde die Forderung der Rückkehr von Gebieten, die in den Jahren 1920, 1924 und 1938 von Polen in Besitz genommen wurden. Die Regierungsrepräsentanten bemühten sich den Eindruck zu schaffen, dass die Slowakei diesen Konflikt nicht anbelangt, und dass sie ein Land von Stabilität und Ruhe ist. Den ganzen Konflikt sahen sie lokal, nur durch das slowakische Problem. Es interessierte sie überhaupt nicht, dass der Zweite Weltkrieg ausbrach. Der radikale Flügel der regierenden Hlinkas Volkspartei unter der Führung des Propagandachefs entfesselte eine Hetzkampagne gegen Polen. Der Propagandachef erteilte genaue Instruktionen sowohl der Presse, als auch dem Rundfunk. Die Regierungsrepräsentanten protestierten nicht gegen Hineinziehen der Slowakei in den Krieg. Der Regierungsvorsitzender J. Tiso erklärte schon am Anfang August in vertrauter Korrespondenz, dass die Slowakei unter gegebenen Umständen nicht neutral bleiben kann, ähnlich äusserte sich auch der Aussenminister F. Ďurčanský. Andererseits – laut deutschen Quellen – war Ďurčanský ein Fürsprecher der Neutralität, gegen den Krieg war die Gruppe um den Gesandten in Vatikan K. Sidor. Für die Neutralität engagierte sich in Warschau der Gesandter L. Szathmáry. In der Zeit verschlechterten sich die Beziehungen zwischen Slowakei und Polen markant, und zwar vor allem nach 28. August, als die slowakische Regierung veröffentlichte, dass die deutschen Truppen in die Slowakei kamen, ihr Gebiet vor der polnischen Gefahr zu schützen. Das deutsche Kommando wollte auch die slowakische Armee nutzen. Das erste bekannte Dokument, laut dem auch die slowakische Armee nach der Möglichkeit angesetzt werden sollte, ist der Befehl der Armeegruppe Süd aus dem 30. August. Bis heute ist es nicht klar, wann diese Information die slowakische Seite erfuhr. Der wurde für die Nutzung der slowakischen Armee bei der Verteidigung eigener Grenzen zugesagt, dass nach dem Ende des Krieges ihre Grenzen an Ungarn, als auch der Gewinn von Gebieten, die Polen im Jahre 1938 erwarb, garantiert werden sollte. Am 1. September schloss sich auch die Slowakei zur Aggression gegen Polen an. Die slowakische Armee sollte nur "die von Polen besetzten slowakischen Gebiete befreien", in der Wirklichkeit rückte sie auch ausserhalb diesen Gebietes vor. In einem Sektor der 3. Division rückten die slowakischen Divisionen nachweisbar aus eigener Initiative vor. Einige slowakischen Befehlshaber protestierten sogar gegen Befehl die Kampfaktivitäten der slowakischen Armee zu beenden. In dem Sektor der Tätigkeit der slowakischen Einheiten kam es trotzdem zu keiner Kampfaktivität grösseren Ausmass. Der Krieg beeinflusste auch den Charakter des Regimes des Slowakischen Staates, was sich vor allem in der vergrösserten Totalisierung äusserte. Die Bedeutung der Radikalen an der Spitze der paramilitärischen Organisation der Hlinkas Garde nahm zu, es verschärfte sich die Persekution der Gegner des Regimes. Durch die Teilnahme an dem Krieg stärkte der Slowakische Staat aus dem aussenpolitischen Hinsicht seine Stellung eines Satelliten in nazistischer Einflussphäre. Der slowakische Nationalismus feierte seinen Erfolg in der Form von Gewinn der Gebiete, die Polen nach dem Jahr 1920 gewann. Die slowakische Regierung trat andererseits eine alternativlose Politik an, was zum ersten Schritt zur Anerkennung der tschechoslowakischen Widerstandsbewegung im Ausland wurde. Sowohl Frankreich als auch Grossbritannien brachen diplomatische Beziehungen mit der Slowakei ab.